

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVI-ik évf.

September—October. 1891.

5-ik füzet.

ESZMÉNYI KÖZÉPISKOLA.

A „Forum“ című folyóirat szerkesztője felszólította Coit Henrik tanárt, hogy írjon egy cikket egy amerikai minta iskoláról. Szerző azt mondja, hogy talán azért részesült e megtiszteltetésben, mivel életének legnagyobb részét az ifjúság nevelésével töltötte el, s így a mit az iskolai dolgokról s tanítási módszerről tud, azt tapasztalatból, nem pedig elmélet útján szerezte. Jóllehet az amerikai nevelési rendszer különbözik a miénktől, s tanintézeteik nem hasonlítanak az európai tanintézetekhez; mivel a nevelést is, mint minden egyebet, saját viszonyaikhoz alkalmazzák: mindazáltal érdekesnek tartjuk szerző nézetét közölni, s egyszersmind alkalomszerűnek is, mivel nálunk is e kérdés foglalkoztatja jelenleg a tanférifiak elméjét. Tanárok s tanítók, mindenesetre, sok figyelemre méltót találnak e cikkben, a mit a tanításnál érvényesíteni lehet.

E bevezető sorok után hadd beszéljen Coit tanár. Megvallom, mondja, hogy saját terveim, s munkám nem mindig érték el azt az eredményt, a mit óhajtottam, nem azt a célt és eszményt, a mely felé törekedtem. De azért mégis fejtegetésemnél a képzeletnek egy kis tért kell engednem, s úgy rajzolnom egy amerikai minta iskolát, mint a milyent az ember óhajtana látni, hogy legyen; a milyent legalább azok törekednek létesíteni, a kik neveléssel foglalkoznak. És bizonyára, a magasabb cél, mindig jobb a közepesnél, mivel az emberi gyengeségünket nemesebb eszmény elérésére serkenti.

Meg vagyok győződve, hogy az önzetlen és felemelkedett szellemű kartársak rokonszenvét azokra nézve, miket elmondandó vagyok, meg fogom nyerni. Mi mindnyájan egy célra törekszünk és egymásnak sikert kívánunk nem csak az újságokban s nyilvános alkalmakkor, hanem szívünkben is. Nemes gondolkozású emberek, a kik nem keresik saját önző érdekeiket s az egyéni dicsőséget, örömmel fognak kezét olyan munkatársakkal, a kik a legmagasztosabb ügyet, az oktatás ügyét szolgálják; s csak a szeretetben s üdvös munkásságban szállnak egymással versenyre.

A mi nyilvános iskolai rendszerünk nagyszerű az ország minden részében, de én ezzel nem foglalkozom most. Csak azokra az iskolákra szoritkozom, a melyek egyetemekre vagy más pályákra készítik elő az ifjakat. Az az iskola pedig, a milyen az én gondolatomban van, a szó szoros értelmében — ámerikai, ámerikai talajon, az ámerikai szükségletekhez alkalmazva, nem pedig utánzata egy külföldinek bármilyen híres legyen is az. Nekünk nem lehet olyan iskolánk, mint a milyenek Angliában, a Rugby, Eton- vagy Harrow-i, ha akarnók is. És bizonyára senki közülünk, a ki ismeri a mi társadalmi életünket s mivelődésünk sajátos jellegét, nem óhajtaná azokat hazánkba átültetni. Ezt nem azért mondom, mintha mi a nevelésben felülmulnók az angolokat, a németeket, vagy valamely más nemzetet, s nem lenne tőlök mit tanulni, hanem azért: mivel sem az angol iskolák, sem a német gymnasiumok nem nekünk valók. Nekünk saját helyzetünkhez, viszonyainkhoz kell alkalmazkodnunk; s azokat a tényezőket kell tekintetbe vennünk, a melyek, mint ámerikaikat legközelebből érdekelnek, s a melyek közösek az emberekkel minden országban, minden korban és nemzedékben. Ez eszmény megvalósítása nem könnyű, mert a mi társadalmi életünkben éppen ellenző áramlat van folyamatban, a mi felette megnehezíti a siker elérését. Az átlagos emberi természetet irányozni és idomítani kell az életnek mindenik korszakában, ha a miveltségnek magas színvonalát el akarjuk érni akár értelmi, akár erkölcsi tekintetben; nekünk pedig meg vannak saját akadályaink s hátrányaink, a miket a mint tovább haladok, röviden érinteni fogok.

Először is nekünk férfiakat kell nevelnünk. Azoknak az iskoláknak, milyenek az én lelki szemeim előtt lebegnek, gondot kell fordítaniok a reájok bizott tanulóknak mindennapi életmódjukra, alvásukra, étkezésökre, a tanulás- és testgyakorlatra rendelt óráikra, és ezért bizonyos mértékben felelősök az ók physikai jóllétökért. Az ép test (sanum corpus) ha nem is a legfontosabb, de bizonyára az első tárgy a nevelésnél; és ez magában foglalja az életmód legfőbb részleteit, u. m. az egyszerű, de mégis jó és változatos étrendet, a szükséges nyugalmat és üdülést, a rendes fürdést, a fris és tiszta levegőt, jó világítást és fűtést. A mi gyermekeink: a jövő férfiai. Nekik testi egészséggel és teljes physikai erővel kell birniok, s minden testszervezetöknek épnek kell lenni, hogy munkájokat teljesíthessék. A férfiak legyenek férfiasok és bátrak. A mig egy kis testalkatu emberben valódi férfiaság van, addig egy elhizott, vagy elkényesedett egyénben kevés vagy éppen semmi. Az ép és egészsé-

ges testü ifjagnál sokkal inkább kifejlődik a férfiaság és az akarat erő, hogy a vétkes kivánságoknak és csábításoknak ellent állhassanak. Ez okból minden eszköz felhasználandó az olyan gyakorlatok megkedveltetésére s ápolására, a melyek az egészséges test fejlődését előmozdítják. A játszó helyekre, torna csarnokra éppen olyan figyelmet kell fordítani, mint a tantermekre. Egy eszményi iskola vezetőinek arra kell törekedni, hogy erősödjék s fejlődjék a növendék physikai szervezete, hogy könnyen ne hülhessen meg s ne kapjon mindjárt főfájást, s ne vegyen fel minden kis kényelmetlenséget — szóval legyen férfias természete.

Hazánkban jelenleg mindenütt nagy szenvedélyvel úzik a versenyző játékokat, s éppen ezért az eredmény nem kielégítő. Az ilyen nagy versenyeken csak egyes kiváló athléták szerepelnek, a kik úgy szólva monopolizálják az ifjui erélyt. Az általam képzelt eszményi iskolában csak nagy óvatossággal lenne megengedendő, hogy az ifjuság egy másik intézet athlétikai clubjával versenyezzen. Diligentia idejében pedig semmi szín alatt nem lenne szabad más városba menni versenyző játékokra. Egy népes iskolában könnyen lehet klubokat szervezni, melyek egymás között a versenyt egészségi szempontból gyakorolhatják. Hogy minő játékok legyenek, az nem olyan lényeges; feltéve, hogy azokban némi észszerűség van, s a csalásnak mindennemű formája s az éktelen ordítózás ki lesz zárva. Némely játékok mégis czélszerűbbek, mint mások. Ilyenek például: a társas játékok. Tapasztalatom után ítélve, én legjobbnak tartom a „cricket“-játékot,*) s ennek a gyakorlását javaslom. Az igaz, hogy angol-játék, de a midőn amerikaiak játszódnak, amerikai játék lesz. A cricket minden más játékok között legnagyobb befolyással van amaz erkölcsi tulajdonságok fejlesztésére, a melyek a férfiaság helyes ismeretére vezetnek. Azonban részletekbe nem bocsátkozom. A módozatok kivitele az iskola vezetőkre bízandó, a kik eltalálják, hogy mikép lehet elérni az óhajtott czélt, a nemes jellem fejlesztésére.

*) Cricket, angol nemzeti labdajáték, melyet nemcsak a nép minden rétegében, hanem a felső körökben is kedvelnek. Egy-egy oldalon rendszeren 11-en vannak, de kevesebb számmal is folytatható. A játszók részint labdával, részint labdaverővel vannak ellátva és a labdások főfeladata az, hogy a wicketeket (földbe szurt kis botocskák) feldöntsék, míg a labdaverőkkel ellátott játszók ugyanezeket a wicketeket védik, úgy hogy a dobott labdákat, amennyire csak lehet elütik. A labdások és verők játék közben váltakozhatnak. Mindenik pártról választanak egy bírót (umpire), kinek ismernie kell tüzetesen a játék szabályait s vitás kérdésekben tartozik itélni.

tését. Az ifjuság fegyelmezésében a legcsekélyebbnek látszó dolgot sem kell kicsinyleni, vagy mellőzni; mert azok, a kik durvák és trágár beszédűek, csalfák, önzők és alattomosok a játékban, éppen olyanok lesznek mindenütt, az iskolában úgy mint otthon s a társadalomban. Igen nagy nyereség egy gyermekre nézve korán megtanulni azt, hogy a legyőzetést a versenyben nemesen tűrje; s hogy az olyan előnyöket, melyeket csak az igazság feláldozása, hizelgés vagy protectio által lehet elnyerni, megvesse.

E tárgygyal szoros kapcsolatban áll az a harc, melyet a mai elkényesedett korrallal meg kell vívni. És ez a kényszer-harc az eszményi iskolát s annak vezetőit az embereknek egy nagy része előtt népszerűtlenné teszi. Mert az apák különösen az anyák nagy része azt hiszi, hogy a szeretetet legjobban ki lehet mutatni az által, hogyha gyermekeiket megtömik mindenféle nyaláncsággal, zsebjeiket kibélelik pénzzel, hogy így megkönnyítsék nekik az iskolai élet nehézségeit. A valódi férfias nevelésnek legnagyobb akadály a szülőknek az említett téves felfogásából keletkezik. Az olyan szülők, kik saját fegyelmezetlen szokásaikból ítélnek, kevésbé gondolnak arra, hogy így dédelgetni és kényeztetni az állati természetet a gyermekben, annyi mint gyengíteni az akaraterőt az erkölcsi czélok eléréseért való küzdelemben; és olyan magvakat vetnek el, a melyekből a tehetetlenség gyümölcse kél ki, a mely pedig nem tud ellen állani a féktelen és a jellemet megrontó vágyaknak. Egy perczig sem szabad szem elől téveszteni, hogy az igazi férfiaság, mely méltó e névre, csak úgy jöhet létre, ha a növendék megtanulja határozott „nem-et“ mondani önmagának, rossz hajlamainak, vétkes vágyainak, valamint elvtelen barátainak. Megtehetünk mindent az értelmi tehetség teljes kiművelésére, de munkánk csak abban az arányban éri el a sikert, a milyen arányban a valódi férfiaság eme főelveit kifejtettük az ifjakban.

De az iskola főképen az értelmi tehetségek előkészítésével és fejlesztésével foglalkozik. Ezeket kell gyakorolni, erősíteni és fejleszteni. „Doce, disce, aut discede. (Taníts, tanulj, vagy távozz!) „A felvett tanulmányoknak, tanítási módszereknek és alkalmazott rendszabályoknak főleg csak abban a mértékben van becsök, amennyiben bizonyos szokásokat teremtenek; a mennyiben eszközül szolgálnak az emlékezet, okoskodás, képzelet és a felfogó tehetségek fegyelmezésére.

Tizezer ifju közül alig válik ki egy „Admirable Crichton“.*)

*) Crichton Jakab, skót csodaszülött meggyilkoltatott 1583-ban, „Admirable“ előnevet kapott.

(esodálatos Crichton), de ezen nincs is miért buslakodni; hanem százból kilenczvenkilencz lehet értelmes ember, ha megtanítjuk az ismeret méltánylására, saját tudatlanságuk belátására, s felkeltjük bennök az ösztönt arra, hogy önmagok is tegyenek valamit azoknak a kevesbitésére. Mostanában az emlékezet gyakorlatát, elég helytelenül, kezdjük elhanyagolni. A könyv nélkülváló tanulás régi rendszere ellen, s hogy az iskolai tanulmányok eredményében a fő tényező az emlékezés lenne: nagy mozgalom indult; pedig a gyakorlott és biztos emlékező tehetség nélkülözhetetlen kellék az ismeretek megszerzéséhez. Másfelől a felfogó és gondolkodó tehetségek műveléséről igen sokat beszéltek és tulozva írtak. A gyermeknek elemi oktatása nagyobb részét az emlékezés útján kell nyernie. A fődolog az, hogy a növendék kezébe a legjobb és leghasználhatóbb formulát, a legvilágosabb és leghatározottabb szabályokat kell adni, hogy a nevelés első folyamában magát gyakorolhassa; s hogy a figyelem és biztosság szokásait elsajátíthassa, mert ezek nélkül a tanító fáradozásának nem lesz gyakorlati eredménye. A Quintilian által felállított szabály most is érvényes: „Non ut intelligere, sed ne omnino non intelligere non possit, curandum.“ Nem csak arról kell gondoskodni, hogy a gyermek értsen, hanem arról is, hogy ne legyen lehetséges, hogy ne értsen.

A nehézségek nálunk jelenleg, úgy látszik, abból származnak, hogy az ifjak tehetségeit tulbecsüljük, s következőleg igen megterheljük a tantárgyakkal. A növendékek nagyrésze nem tanulhat meg nyolcz vagy tiz tantárgyat egyszerre jó eredménnyel. Az a törekvés, hogy egyszerre oly sok tárgyat felölelünk, felületességre vezet. A jeles minősültségű, lelkes és ihletett tanítók száma ritka. A tanítás mestersége éppen olyan adomány, mint a művészet. Anyelv és a matematika most is éppen olyan két fő eszköz az értelem fejlesztésére, mint volt a Bacon idejében. Az egy általános tévedés, hogy: „minden tárgyat egyszerre kell tanulni; nem először egyet, aztán egy másikat; nem egyet jól, hanem sokat rosszul.“

Czikkem keretébe sok mindent felvehetnék, de csak két dologra szoritkozom. Az egyik: a cél, a melyre törekszünk; a másik: a módszer, a melyet használandók vagyunk. A cél: az értelem művelése, fejlesztése. Sokan úgy vélekednek, hogy a cél a nevelésben, a hasznosság, értve alatta olyan pályát, a melyen azonnal jövedelemhez juthatunk. Ámde a mi idealis iskolánkban az értelem fejlesztése maga a cél, és semmit sem tartunk gyakorlatibb dolognak, minthogy az emberi természet értelmi részéhez erőt, szépség-

get és hatalmat kölcsönözzünk. Ez eldönti azt a kérdést, vajjon van-e becsök a classicus tanulmányoknak. Ezek a mai anyagias irányú korban és az olyan társadalomban, mely a vagyont tekinti legfőbb jónak (summum bonum) s megveti az olyan pályát, mely nem vezet egyenesen a meggazdagodáshoz, népszerűtlenné válnak. De azoknak, kik át vannak hatva a nevelés szent ügyétől, magasabb látkörrel kell bírniok. Nem érdemes a szellemi miveltség egyik eszköze, a görög nyelv becse felett olyan emberrel vitatkozni, a ki Homer művéből soha egy sort sem olvasott. „A gondolat és beszéd elválaszthatatlanok.“ Mi az „irodalom“ alatt a gondolatnak nyelvben való kifejezését értjük; a „gondolat“ alatt pedig az eszméket, érzelmeket, nézeteket, s az emberi észnek egyéb működéseit. Téves felfogás azt hinni, hogy a fűvészet vagy élettan kitünően gyakorlati tanulmány, és bizonyára az, a ki kizárólag erre szenteli magát, meglehet a történelmi tanulmányt, mint legpraktikusabbat, jelentéktelen tárgynak fogja tekinteni. Mert ha az elméleti tehetség valamelyikét nem rendszeresen használjuk és fejlesszük, az eredmény éppen olyan lesz, mint a mikor testünk valamelyik tagját vagy szervezetét rendkívüli mértékben kifejlesztettük. Az eszményi iskolában arra törekszünk, hogy az összes elméleti tehetségek rendszeresen és összhangzatosan fejlődjenek. Miután a növendék az olvasás és írás első nehézségeit saját anyanyelvén legyőzte, tanulmánya az értelem fejlesztésére irányul. S ha a nevelés kedvező körülmények között történik, az eredmény az lesz, hogy bármely helyet becsülettel fog betölteni és bármely tárgyat könnyűséggel kezelni.

A mi a tanítási módszert illeti, az a tanítóknál változik. Mr. Thring nagy súlyt fektet az articulatio-ra. (hangszótagolás; világos, határozott kiejtése az egyes hangoknak és szótagoknak) Figyelem és pontosság: lényegesek bármely módszernél. Az alapos készütségü, megnyerő módoru, önzetlen, részreahajlatlan s hiúságtól ment tanító megnyeri a növendékek bizalmát, s e tulajdonok által vezeti s oktatja őket, nem pedig ex officio. A hanghordozás, szép előadás szintén lényeges tényezők a tanításnál. A nyers, visító, vagy dunyogó, selyp és dadogó beszéd éppen olyan fárasztó és kellemetlen az ifju, mint az öreg hallgatóra nézve. A tiszta, világos és szép előadás ragadja meg leginkább az ifjak figyelmét, s így a tanítónál e nélkülözhetetlen kellék első sorban veendő tekintetbe. A tanító a mivelt osztályhoz tartozván, nem szabad bizonyos vidéki szokások vagy tájzólás szerint beszélni, mert a tanulókra is elragad.

A mint említettem, az általam leirt iskola tisztán amerikai,

és célja hogy amerikai polgárokat neveljen. Ez azt teszi, hogy ifjaink loyális szeretettel ragaszkodjanak hazájukhoz; alaposan ismerjék annak földrajzát, történelmét, kimeríthetetlen gazdagságának forrásait s jövődéli nagyságának eszméjét. Ez magába zárja, hogy a reájok, mint ámerikai polgárokra várakozó nagy felelősség ideáját lelkökbe kell oltani. Főkötelességökké kell tenni, hogy odaadólág szolgálják hazájokat s igyekezzenek annak jóllétét előmozdítani munkásság és nemes példaadással, mint a kiknek a nemesi levelök a férfiaságban, munkásságban és jellemben áll. Némely honfitársainknak külföldön való esztelen magaviselete, ösztönözze arra mivel polgártársainkat, hogy a hasonló tévedéseket kerüljék; s hazájuk iránti tiszteletüket mutassák ki szerény magaviselet által, s kerüljenek minden külső és hiu fitogtatást.

Iskolánkban, mindenek felett olyan szellem legyen az uralkodó, mely nem imádjja a gazdagságot; a mely a tisztelet koszoruját csak a szorgalomnak, becsületes munkának és a valódi érdemnek nyújtja a mely tisztelettel hajol meg a takarékoság és egyszerű életmód hanyatlóban levő erénye előtt. A loyális szokás, gondolkozás, beszéd és cselekedet a legnagyobb áldás az ifjakra nézve, mint a melyek által sajátíthatják el csak az igazi miveltek emberek, valódi gentleman-ek főjellemtvonását, a minden dolgok között a legszebbet a világon: az igazi caractert. Miután a helyes gondolkozású szülők nagyrésze inkább akar gyermekéből finom miveltségű, mint félszeg tudóst vagy gazdag üzletembert nevelni, az eszményi iskolában működő tanférfiaknak e cél elérése legyen a főtörekvésök. Az iskolai fegyelmezésnél a főelv az legyen, hogy a növendékekkel úgy kell bánni, mintha mind gentlemanek volnának, vagy gondoljuk, hogy azok lesznek; adott szavukat bármely esetben el kell hinni, mindaddig, a mig megbízhatatlanoknak nem találjuk; az elkövetett hibát, rendtelenséget nem szabad árulkodó utján fedezni fel; mert így a legrosszabbak is tartózkodnak az árulkodástól, s jellemök meg fog változni. A felelet-saz írásbeli vizsgálat alkalmával való csalás a legszigorubban büntetendő. A tanulók véleménye és közérzete az efféle dolgokban nagyon is laza és tágértelmű; pedig az olyan tanulóból, a ki rendesen csal, úgy a tanteremben, mint azon kívül, soha se lesz igazi gentleman. Talán egyike a legnagyobb feladatoknak s próbáknak e tekintetben az egyenlő igazságszolgáltatást megtartani, t. i. hogy a vásott, rossz magaviseletű és durva lelkületű növendéket — pedig a kiről megvagyunk győződve, hogy ilyen — hogy éppen olyan bánásmódban részesítsük, mint a kifogástalanokat; hogy ha-

ragosan vagy nyersebb hangon ne mondjunk vagy tegyünk valamit, mikor ugyanazon osztályban sok romlott és elvetemedett tanuló van, a kik hálátlansággal viszonozzák türelmünket. De a kik a nevelés magasztos munkájával foglalkoznak, elsősorban önmaguknak is gentlemaneknek kell lenniök, nem csak külső látszatra, hanem bensőleg egész lényökben, természetökben, modorukban, szokásaikban, s birniök kell az önmegtartóztatás és önuralom erejével.

Egy valódi mivelt embernek ismertető jellemvonása az, hogy sohasem okoz másoknak fájdalmat, kellemetlenséget. Éppen ezért a meggondolatlan növendékek szívébe kell csepegtetni a mások érzelmei iránt való jóindulatot, a nők iránti udvariasságot és előzékenységet; az idősebbek iránt való tiszteletet, mások jogának a becsülését, az erőtelenek és gyámoltalanok iránt való gyöngéd figyelmet s az oktalan állatok iránti kiméletet. Ilyen szellemben kell az eszményi iskolában működni, s azok, a kik így cselekesznek, meg fogják látni, hogy növendékeik követni fogják oktatósaikat, s nem csak azon lesznek, hogy vásott társaikat illedelemre utasítsák, hanem tanulnak is. „Fenkölt gondolkozás, nyájas beszéd, udvariasság, nemes dicsvágy és igazságszeretet együttesen: alkotják az embert.“ Mert végre is, a jellem többet ér minden szerzeménynél; és az eszményi iskola azt czélozza, hogy szilárd és nemes jellemeket fejlesszen. De mikép lehet e czélt legjobban elérni? A lelkiismeret, az öntudat nevelése által. Az ember erkölcsi életének első szabálya, hogy ugy tisztelje lelkiismeretét, mint királyát. A lelkiismeret mivelése a nevelésnek legfőbb alkatrésze. E mivelés kétféle: a l a n y i, a mely a cselekedet forrásait a rossz szokások és befolyásoktól tisztán tartja; t á r g y i l a g o s, mely ama „világosságot“, mely minden embert megvilágít, annyira közel hozza a gyermek szívéhez, a mennyire csak lehet, a mig a kötelesség érzete uralkodik felette s szívének minden dobbanása az égi hangokra hallgat. A lelkiismeretnek ilyen irányban leendő fejlesztése nehéz feladat, miután a családi nevelés nagyon tökéletlen; s így sok fegyelmezetlen s elkényeztetett növendékkal kell kinlódni. E nagy kérdést illetőleg, hogy mikép tanítsuk a növendékeket lelkiismeretök tiszteletére, s hogy a kötelesség érzet előttök a legfőbb legyen, két eszközt tartok hathatónak: a s z e m é l y e s b e f o l y á s t és t ö r v é n y t. Semmit se lehet kezdeni befolyás nélkül, és semmit se lehet bevégezni törvény nélkül. E két tényező segélyével s a mély vallásos érzés gondos ápolásával: a lelkiismeret kifejlődését nagyban elő lehet segíteni. Az egész ember testből, lélekből és szellemből áll; és a nevelés akkor

hiányos lesz, ha hármas természetünk bármelyik részét elhanyagoljuk. Éppen azért, mint kifejtettem, összhangzatosan kell fejleszteni mindeniket.

Az ugynevezett gyakorlat emberei, ha végig olvassák e cikket, talán mosolyognak az általam rajzolt eszményi iskolán; s azt fogják mondani, hogy: „az igenis jó az emberi természet mindennapi táplálékául; és hogy jobb kevésbé magas cél felé törekedni, melyet könnyebben el lehet érni, mint erőt vesztegetni, a mikor ugy is legyőztünk“. De a „legyőzöttekből sokszor lesznek győztesek.“ „Sic itur ad astra“ és csak is így.

KOVÁCS JÁNOS.

AZ UNITÁRIUS VALLÁSKÖZÖNSÉG ZSINATI FŐTANÁCSÁNAK
TOROCZKÓN 1891. AUG. 23., 24., 25-IK NAPJAIN TARTOTT
GYŰLÉSE

MLGS. DÁNIEL GÁBOR FŐGONDNOK MEGNYITÓ BESZÉDE.

Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Örömmel üdvözlöm a zsinati főtanács tisztelt tagjait. Jelentőségét emeli ezen gyülekezetnek ezen regényes fekvésű Toroczkó, az unitárius hitnek rendíthetetlen vára, emeli a lakosság eredeti jellege, vallásos buzgalma, társadalmi műveltsége, mely iskolájában már akkor hathatósan nyilvánult, midőn hazánk nagy részében, legalább magánál a népnél, a tanulás vágy még alig ébredett fel. Koszorús költőnk méltóan választotta „Egy az Isten“ című regénye tárgyául ezen községet. Elismeréssel lehetünk a Torda-Aranyos és Kolozs-Doboka egyházi köreink iránt, hogy ezen zsinati gyülekezetünk helyétül ép ezen regényes fekvésű és vallásos buzgóságu bányavárost jelelte ki és ezt annál helyesebben tette, mert az 1802-ik év óta zsinat nem tartatott ezen ekklézsiánkban. Köszönet érte Toroczkói ekklézsiánknak is, mert a zsinati gyülekezet alkalmatlanságát az érzi első sorban. Minden ily összejövetelnél a vallásos buzgóság felújul lelkünkben. Ez éltető lelke egyházunknak.

Gyakran nyilvánul az áldozatkészségben is, mert valamint az ember lélekből és testből áll, úgy a mi egyházunk életét a szellemi és anyagi erő fejleszti és e két tényezőnek összhangzó működése tartja azt fenn. E tekintetben megnyugvással nézhetünk jövőnk eleibe, mert ha rohamos fejlődés egyházi életünkben nem mutatkozik is, de annál természetesebb és megnyugtatóbb azon fokozatos haladás és vagyoni gyarapodás, mi egyházi életünkben nyilvánul. Jeléül ennek hivatkozom a tárgysorozatban jelzett adományokra. Ezek között pedig a két legnagyobbra, melyeket Derzsi János és Kovács Dénes tettek.

Ha a mindenható az illetőket utódokkal nem áldotta meg, maradandóbban neveiket nem örökíthették volna meg, mint azon nemes tények által, melylyel a szorgalmuk és fáradságuk útján gyűjtött vagyonukat azon egyháznak hagyták, melynek kebelében születtek és éltek. Így örökítették meg mindnyájan neveiket és emeltek magoknak oly maradandó emléket, melyet a mi és utódaink hálája örök időkre fenntart, mert azt hiszem mindnyájunk erős

meggyőződése egyházunknak örök élete. Ezt Isten segedelme után biztosítja a mi buzgóságunk. Nem törekszünk mi a hódításra. Gyapradodik amúgy is kis sergünk, melyet erőssé tesz az egyetértés, a világi és egyházi tagok összhangzó működése, nem annyira a lélekszámban, mi hazánkban most is alig mulja felül a 60,000-et, látom én az erőt, mint a szellemi fejlődésben és áldozatkészségben.

Iskoláinkat, mint az unitárius szellem és mivelődés eszközeit folytonosan kell fejleszteniünk. Ha népiskoláinkat tekintjük, azok részben ugyan községiiek, de a haladást egyiktől sem tagadhatjuk meg. Azonban, kivált a községiiekben a vallás tanításra kiváló gond fordítandó, nehogy a községi jelleg azt háttérbe szorítsa, különben is már a zsenge korba bé kell oltani a gyermekbe a vallásos buzgóságot és erkölcsiséget, mely lét alapja nem csak az egyháznak, de a társadalomnak is.

Kolozsvári főtanodánk magasabb színvonalra emelését az állammal közelebb létrejött szerződés elősegíti. Ez anyagi helyzetünk miatt elkerülhetetlen volt. A tanerők nevedése, tanáraink fizetésének 1000 frtra emelése, a helyiség kibővítése, mely nem kis áldozatba kerül, nagy lépés a haladásra. Oda kell törekedniünk, hogy tanáraink fizetése kedvezőbb körülmények között az állami tanárokéval egyenlővé tétessék. Ez biztosítaná a legjobb erőknök számunkra leendő megnyerését és megtartását. Bár segíthetnénk mielőbb a sz.-kereszturi és tordai tanárok sorsán is, kiknek javadalmazása nem áll arányban a kolozsváriakéval, annál kevésbé a mai kor igényeivel. Javadalmazásuk csaknem irtoki fizetésnek felel meg, holott e kettőnek minősítése és társadalmi állása között nagy a különbség. A sz.-kereszturi tanodánkban is meg van a kulturális és nemzetiségi hivatása. Tévednek tehát némelyek, kik ellenkező nézetet vallanak és ez csak a helyzet nem ismeréséből eredhet. Ezeknek felfogásuk szerint csaknem felesleges Sz.-Kereszturon egy tanoda, minekutánna Sz.-Udvarhelyt három főtanoda van. Ezen állítást, ki a viszonyokat alaposabban ismeri, könnyen megczáfolhatja, ugyanis Sz.-Udvarhelyt a két felekezeti főtanoda zsúfolva van, a főreal iskola létszáma a 120-at meghaladja és ha megtekintjük a sz.-kereszturi tanodánkat, láthatjuk saját szemünkkel a túltömöttséget és nem csak unitárius, de más felekezetű tanulókat, úgy azok között több szászst és románt. A statisztikai adatokat frázissal megczáfolni nem lehet. Jeles emberek vetették meg készütségöknek alapját ezen tanodánkban. Annak látogatása meg a mellett bizonyít, hogy hivatásának megfelel és ha némi hiányok mutatkoznak is, az a tanerő számának csekélységében keresendő, melyen a VI. tanári szék állandósításával segítve lesz. De fel kell állítanunk a VI-ik osztályt, melyre már az alap csaknem meg van.

A múlt évben Sz.-Kereszturon tartott értekezleten, melynek vezetésével csekély személyem tiszteltetett meg, ez iránt oly lelkesedés tünt fel, mely minden tanügybarát keblét örömmel töltötte el, mely nem csak hitrokonainknál, de a helybéli más felekezetűeknél is nyilvánult. Nemde ezen hangulat igazolja előbbi nyilatkozataim

valódiságát. De hát miben találjuk okát annak, hogy mind a sz.-kereszturi, mind a sz.-udvarhelyi tanodák oly látogatottak? Oka ennek azon tanulási vágy, mely Udvarhelymege lakóit, általában a székelységet áthatja és azon csekély kiadás, melylyel a szülők fiaikat ezen tanodákban taníttathatják.

Azonban meg kell jegyeznem, hogy a sz.-kereszturi tanulók ellátási költsége a sz.-udvarhelyinél sokkal csekélyebb és épp ez ösztönzi Sz.-Keresztur vidékének lakóit — ezen vidék alatt pedig Háromszék vármegyét is beleértem — a VI. osztály felállításának sürgetésére.

Különben ez nem új eszme, ez már ezelőtt több évvel merült fel, midőn ezen tanodánk épületét, mondhatni magán adakozásból kibővítettük, sőt némelyek csak ennek reményében segítettek elő törekvésünket. De ez szükséges, tekintettel a minősítési törvényre is, mert, mint például a községi és körjegyzői minősítés hat gymnasialis osztály végzéséhez van kötve. Tapasztalásból tudom, hogy akárhány öt osztály végzett jóra való egyén ohajtana jegyzői állást, de a törvényes minősítés hiánya miatt ettől el van zárva.

Némelyek paedagogiai és társadalmi művelődési szempontból nem párolják a VI. osztály felállításának eszméjét, de ezt sem tartom helyes nézetnek, mert a szülők nagy része alig levén képesek a kolozsvári tanítás költségeit fedezni, fiaikat az V. osztály végeztével haza viszik. Készségbe nem vonom, miszerint Kolozsvárt a tanulóknak több alkalmuk van a társadalmi műveltség elsajátítására, de ki ez iránt fogékony, később kezdve is elsajátíthatja. Ellenben, kit anyagi helyzet nem gátol, ha sz.-kereszturi tanodánk VI. osztályú lenne, már az ötödiknek végeztével is felkeresné kolozsvári főtanodánkat.

Mind ezeket helyén láttam felemlíteni, mert a sz.-kereszturi tanodánk kibővítése úgy egyházi, valamint kulturális szempontból igen lényeges kérdés, nem csak én, de minden székely unitárius egyén oly nagy súlyt fektet erre, miszerint azzal mennél gyakrabban kell foglalkoznunk. Ha szintén ez úgy jelenleg tanácskozás tárgyát nem is fogja képezni, mert a tárgysorozat szerint még csak a hatodik tanári állás és nem a VI. osztály ügye kerül szőnyegre, meg kellett ezen alkalmat ragadnom nézetem sőt meggyőződéseim közlésére és egyuttal kifejezést adni azon hangulatnak és ohajtásnak, melynek már gyakran voltam tanuja. Lélekemelő ünnepélylyel szenteltük fel a múlt évben budapesti templomunkat.

Főbb vágyam egyike teljesült, midőn megvalósulva láttam a mi diszes budapesti palotánkat. Korszak alkotó esemény ez egyházi életünkben, mert, ebben látjuk biztosítva az ország szívében papi állásunk és eklézsiánk jövőjét. Udvarhely vármegyében van a zöme a legerősebb gyökere a magyar unitáriusoknak és annak székvárosában még sincs templomunk. Már 1873-ban terveztük egy épületes telek megvásárlását, de az pénzhiány miatt elmaradott, azonban a közlebbi időben ottani hitrokonaink áldozatkészségéből egy szerény kis házat vásároltunk, melyben tartjuk az isteni tiszteletet. Azt hiszem

hitrokonaink általános nézete egy unitárius templomnak Sz.-Udvarhely leendő építése.

Ennek jelentőségétől áthatva a sz.-udvarhelyi eklézsiánk tagjaival és köri esperesünkkel tanácskozva elhatároztuk ezen eszmének megvalósítására a szükséges lépéseket megtenni, megnyerni ennek főpásztorunkat és hitrokonaink összeségét, meggyőzve arról, hogy ezen eszmének megvalósítását ne tekintsék csak a sz.-udvarhelyi csekély eklézsia, hanem az egyetemes egyház ügyének. Ennek kifolyása volt, azon folyamodvány, melyet az illető eklézsia egyházi képviselő tanácsunkhoz beadott és azon felhívás, melyet én, állásomból kifolyólag az egyházi körökhöz az esperesek útján intéztem. Az eszme, mint értesülve vagyok, élénk visszhangra talált, birom a főtisztelendő püspökünk ígéretét is, hogy annak megvalósításában hathatósan fog támogatni. Célunkat azonban csak úgy érhetjük el, ha mindnyájan tehetségünk szerint ennek létre jöhetését anyagilag elősegítjük. Melyet melegen ajánlok hitrokonaink becses figyelmébe azon reményben, hogy áldozatkészségükbe csalódnai nem fogunk.

Egyetemes egyházunk pénzkezelése rendben van, értékeink jelentékeny része fekvő birtokban van befektetve. Alamori birtokkal szerencsés vásárt tettünk, mint erről a mult évben a főtisztelendő püspök ural a helyszínen személyesen meggyőződttünk, megjárván az egész birtokot. Általában megnyugtatónak találom, hogy vagyónk jelentékeny része fekvőségben van elhelyezve, melyek az ujabban hagyományozott birtokokkal növekedtek. Mindezekről részletes előterjesztések fognak tétetni, ezért feleslegesnek tartom ezen különben igen lényeges tárggyal bővebben foglalkozni.

Egyes eklézsiáink vagyoni állása is fokozatosan javul ugy a vagyon kezelés is, melyre nézve az ellenőrzést mennél hatályosabban óhajtandó gyakorolni. Több helyt kepemegváltási alapok létesültek. Bár e téren nagyobb lenne a haladás, mert ez biztosítaná belső embereink jövőjét, kik közül többeknél valódi áldozat a nélkülözéssel járó egyházi szolgálat, pedig örömmel constatáljuk, hogy a közelebbi években is jeles fiatal lelkészeink hirdetik az egy igaz Isten ígét. Ezek mind megannyi oszlopai egyházunknak, kik midőn a sorsukat átadják az egyháznak, ennek lenne hivatása azt biztosítani. De e tekintetben ezuttal csak az egyes eklézsiák áldozat készségére támaszkodnak.

Nagy súlyt fektetek az angol és amerikai unitárius hitrokonainkkal való egybeköttetésünkre, mely gyakran oly melegen nyilvánul, mikép annak hason módoni viszonzását, ha szintoly érzéstől vagyok áthatva, szavakban kifejezni képes nem vagyok. — Bámulom buzgóságukat, mely elenyészteti a távolságot, mely bennünket elválaszt, elenyészteti a fáradságot, midőn ünnepélyes egyházi gyűléseinken minket személyesen felkeresnek, büszkék lehetünk azon elismerésre, melyet ily alkalommal kifejeznek. Szolgáljon ez nekünk buzdításul és fokozza buzgóságunkat és egygyüttartásunkat.

Legyen a jóban akaratumk egy, mert ha hazánkban széttekinünk ömerönkre való utalásunkról meggyőződhetünk és ha szintén

hittersosaink egy része különböző foglalkozás miatt hazánkban elszórtan él, igyekezzenek ezek is tömörülni, de semmi esetre ne felejtsenek el azon kapocs ápolásáról, mely egyházunkhoz fűzi.

Fogadják mindnyájan őszinte szives üdvözlétemet és midőn azon óhajtásomat fejezem ki, hogy tanácskozásainkban egyedül egyházunk érdeke vezéreljen, ezen zsinati főtanács ülését megnyitottnak nyilvánítom“. E lelkesen fogadott beszéd után felolvastattak az E. K. T. jelentései.

I. Püspöki jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács!

Midőn jelen zsinati főtanácsunknak tizenötödik évi jelentésemet megteendő vagyok, mindenek előtt a legmélyebb hódolat érzésétől eltelve hozom tudomására azt a már többször megújult fejedelmi legmagasabb kegyet, mely szerint Urunk, Királyunk a f. évben szent báromsági ekléziáinknak isk. építési célra 100 % száz forintot kegyeskedett legmagasabb magánpénztárából adományozni. Ha fokozható lenne keblünkben Ő cs. és apost. kir. Felsője legmagasabb személye iránti alattvalói hódolatunk, bizonyára ez újabb fejedelmi tény is még fokozná azt. Isten, a királyok királya tartsa meg hosszasan a magyar szent koronának e dicső hordozóját, hogy láthassuk uralkodásának fényes jogara alatt hazánkban és nemzetünknek még számos nagy és boldogságot árasztó fejleményeit. E legmagasabb kegyadományt esperesi úton illető ekléziánk pénztárába azonnal elküldöttem.

És ezzel áttérek rendes évi jelentésemre:

1. Belső emberek változása:

a) Lelkészeknek rendeltettek: Pál Ferencz recsenyédi lelkész H.-Oklándra. Kovács Imre lelkész-jelölt H.-Keményfalvára, Gál József lelk. jelölt Recsenyédre, Székely Zsigmond pipei lelk. Kálnokra, Györfi Ferencz énlaki lelk. Szt.-Mihályra, Kozma Dimén firt.-váralfjai lelk. Énlakára. Fekete Domokos datki lelk. Pipére, Göncz Mihály lelkész jelölt Firtos-Váralfjára.

b) Segéd-lelkészeknek: Máté Lajos lelk. jelölt Dicső-Szt.-Mártonba.

c) Isk. mestereknek, illetve tanítóknak: Katona Mihály al-siménfalvi isk. mester Korondra, Szász Ferencz korondi isk. mester A.-Siménfalvára, József Dénes bözödi isk. mester Dombóra, Kádár János okl. néptanító Abrúdbányára (új állomás), Kozma Bálint Miklós, okl. néptanító másodtanítónak Szabédra (új állomás), Török Ferencz nyomáti isk. mester Bözödre, Benkó János, gymn. tanuló Kis-Adorjában levítának, Gyarmati Dénes okl. néptanító Nyomátra, Fábrián Dénes okl. néptanító-jelölt Hódmező-Vásárhelyre (új iskola).

d) Ürességben vannak a bordosi, bözöd-ujfalvi, datki, szőkefalvi és kilyéni lelkészi, alsó-boldogasszonyfalvi mesteri és Bölönben egy tanítói állomások.

e) Nyugalomba léptek: Varga Zsigmond, h.-keményfalvi, Sándor Ferencz oklándi, Útő Dániel kálnoki lelkész és Kisgyörgy József domboi isk. mester affai.

f) Meghaltak: Török Sámuel szt.-mihályi esp. lelkész és Vitális Domokos bölöni tanító afiai.

2. Lelkészi szigorlatot tettek: Máté Lajos és Kovács Imre jó, Kis Aladár elégséges, Józán Miklós és Pázsint Mihály jeles eredményyel. Alkalmazás nélkül jelenleg is csak 3 papjelölt, ürességben ellenben 5 papi állomás lévén, az E. K. Tanácssal egyetértőleg kénytelen voltam ezuttal is úgy intézkedni, hogy a mult isk. évben végzett négy papnövendék a f. év szeptember havában már szigorlatot tehesse nek s így az ürességben levő papi állomások a lehetőleg betöltethessenek.

Kapcsolatban a papjelöltekkel örömmel említem meg, hogy Gálfi Lőrincz Oxfordban levő papjelöltünk a második tanévet is Manchester-New-Collegeban a legjobb sikerrel végezte, sőt a közvizsgálatok alkalmával egy írásbeli dolgozatáért jutalomban is részesült, a mi az első eset Angliában tanuló magyar ifjainkra nézve. Gálfi Lőrincz még egy évet fog Oxfordban tölteni. Az előzmények után teljes reményünk lehet rá, hogy azt is a legjobb sikerrel fogja felhasználni.

Papnöveldekre nézve mult évi jelentésomban egy tervezet kidolgozását és előterjesztését helyeztem vala kilátásba. Tekintettel azonban arra, hogy zsinati főtanácsainkra csak a legkevésbé alkalmas ügyek hozandók és e zsinati főtanácsunknak amugy is elég elintézendő dolga lesz, jobbnak láttam e tervezet elkészítését egy következő egyházi főtanácsra halasztani.

3. Az anyakönyvi és népesedési kimutatások szerint egyházunkban 1890-ben:

A) Kereszteltetett:	a) fiú . . .	1102
	b) leány . .	1012
	együtt . . .	2114

kevesebb 148-al, mint 1889-ben. Ezekből házasságon kívül született 257, tehát 10%-nál több, a mi mindenestre megdöböntő s alkalmasint a szerencsétlen vadházasságok eredménye; a miért nem tehetem, hogy lelkész afiai figyelmét e körülményre e helyen is föl ne hívjam s ne kérjem minden erejükből oda hatni, hogy e szomorú betegség terjedését a lehetőleg megakadályozni igyekezzenek.

B) Konfirmáltatott:	a) fiú . . .	423
	b) leány . .	446
	együtt . . .	874

kevesebb 50-el, mint 1889-ben.

C) Összeeskettetett:	a) mentvényyel .	197
	b) kihirdetéssel .	277
	együtt . . .	474

kevesebb ez is 76-al, mint 1889-ben.

D) Meghalt:	a) férfinemből	778
	b) nőnemből	745
	együtt . . .	1523

bár ez lenne kevesebb, de sajnos ez több 168-al, mint 1889-ben.

E) Átállott hozzánk	399
„ tőlünk más vallásra	71
E szerint	<u>328-al</u>
jött több hozzánk, mint a mennyi tőlünk más vallásra ment.	
F) A lélekszám tesz 1890. év végén:	61,241
„ „ volt 1889. „ „	60,254
Évi gyarapodás	<u>1087</u>

a mi tekintettel arra, hogy a szülöttek és halottak közötti különbség az előbbiek javára 591 s az átállásokkal is a szaporodás 328, a mi együtt 919; meglehetősen pontos számításnak mondható, bár nem felelnek meg most se egészen egymásnak.

Az iskolákról való kimutatás a tanügyi jelentésben bennfoglalattatik, azért itt arra nem terjeszkedem.

4. Vizsgálatot ez évben egyik eklézsiánkban sem tartottam személyesen; a közvetlen hatóságom alatti eklézsiák számadásait azonban bevéve, azokból egy táblás kimutatást terjesztettem be az E. K. Tanácsnak, mely annak főbb adatait a maga évi jelentésében felvette. De végeztem egy oly püspöki ténykedést, a melyre 22 elődöm onnan feljülről, a szellem országából is szent örömmel tekinthetett alá. Értem budapesti templomunknak 1890. okt. 26-án történt felszentelési ünnepélyét. Ez ünnepélyben zsinati főtanácsunk tagjai közül is többen személyesen részt vevén s a napi lapok, valamint egyházunk közlönyei is az ünnepély lefolyását részletesen ismertetvén, nem tartom szükségesnek arra ismételtelen kiterjeszkedni. Legyen elég itt újabb kifejezést adnom az isteni Gondviselés iránti hálánknek, hogy megérni engedte, hogy immár hazánk fővárosában is saját otthonunkban imádkozhatunk és elzenghetjük: „Hiszek és vallok egy Istent.“ Legyen e templom századokról-századokra méltó ékessége szent vallásunknak! adja Isten, hogy azt a díszes épületet, a melynek kapcsában áll budapesti szép templomunk, még a szerződési idő letelte előtt szintén teljes tulajdonunkká tehesük.

5. Angol és amerikai testvéreink budapesti eklézsiánkat a múlt évben is jelentékeny segélyben részesítették. E mellett ottani templomszentelési ünnepélyünkre az eklézsia nevében általam meghívván, az amerikaiak egy üdvözlő iratot, angol testvéreink pedig egy képviselőt is küldöttek tisztt. Jerson Henrik, a brit és külföldi unitárius társulat nagyérdemű titkára személyében. Nevezett titkár ur, kit Miss Tagart Lucy, az 1858-ban minket meglátogatott s hazatérő útjában Brüsszelben mindnyájunk fájdmárára elhalt Tagart Eduárd leánya és Miss Hill Florence angol hitrokonunkkal vett részt a templomszentelési ünnepélyben, Budapestről velünk Kolozsvárra is eljött s itt egy vasárnapi istenitiszteleben, ezt következőleg E. K. Tanácsi gyűlésünkben is részt vett, meglátogatta főiskolánkat, leányiskolánkat stb. Ily módon egy egész hétig lévén együtt, alkalmunk volt a titkár urnak vallásközönségünk ügyeit illető kérdéseire több oldalról felvilágosításokat adni, őt helyzetünkre nézve körülményesen tájékoztatni. A titkár ur e látogatásáról egy terjedelmes jelentést adott

be a brit és külföldi unitárius társulatnak, mely azt több száz példányban ki is nyomatta. E jelentés s annak angol testvéreink részéről történt fogadtatása újabb bizonyosága annak a mély rokonszenvnek, a melylyel angol testvéreink irántunk viseltetnek. Legyen áldott az a gondolat, mely ezt az összeköttetést létre hozta s legyünk azon, hogy azt minél szorosabbra fűzzük a jövőben is! Részemről erre mindent megteszek s úgy az angol, mint az amerikai unitárius társulat titkárával folytonos levelezésben állok részint elnökileg, részint E. K. T. útján.

6. A báró Baldácsy Antal alapítvány meghatalmazottainak f. évi máj. 31-én tartott közgyűlésében ez évben is személyesen részt vettem. E közgyűlésen Hajós János afiának, ki az alapítványt kezelő igazgatóságnak is kezdettől fogva egyik munkás és buzgó tagja volt, Budapestről lett eltávozásával, az ő helye az igazgatóságban Bedő Albert afiával töltetett be s a meghatalmazottak szabályszerű három éve is a jelen év végén lejárandó levén, a közgyűlés felhívni határozta az összes érdekelt egyházkerületeket, hogy meghatalmazottaikat válasszák meg és jelentsék be. Ez úgy tehát zsinati főtanácsunknak még külön tárgya is lesz.

Mint máskor, úgy most is jelentésemet a közelebbi főtanács óta elhalt egyházi tanácsos és belső ember affairól való kegyeletes megemlékezéssel zárom be. Török Sámuel szt.-mihályi lelkész és Vitális Domokos bölöni tanító afiait fennebb már följegyeztem. Előbbi bizonyára egyike volt egyházunk legtevékenyebb és legbuzgóbb szolgálóinak; utóbbi még alig tul az ifjuság korán, mint bölöni iskolánk vezértanítója szintén lelkiismeretes hűséggel töltötte volt be a maga helyét. Nyugalomban levő belső embereink közül volt szt.-benedeki lelkész, Molnár Miklós végezte be sok szenvedéssel összekötött életét. Egyházi tanácsosaink közül elhunytak: Benedek Áron a kolozsvári állami tanítónő-képezde tanára s a főiskolánknál is éveken át óradó tanár, Jakab Gergely, Szócs Márton, Derzsi János maroskői f. ü. g. Weres Dénes, tordai isk. igazgatósági tag; Lászlóczki Péter, dr. Demjén Farkas, Végh József, Székely Ádám, Abrudbányai Béla, a kolozsvári erdő-igazgatóság köztisztviselőben állott főnöke. E névsorban olyan nevekkal is találkozunk, a melyekkel évről-évre találkozni fogunk nemcsak mi, hanem utódaink is. Mert azok az adományok, melyeket dr. Demjén Farkas, Végh József s különösen az a nagy alapítvány, a melyet Derzsi János b. e. afiai tettek vallásközönségünk, illetve iskolánk részére, nevöket is áldott emléken fenn tartják nemzedékről-nemzedékre. Legyenek áldva mitőlünk is s nemes példájuk lelkesítsen minket is. Csendes nyugalom az elhunytaknak!

Egyebekre nem terjeszkedem ki, mert csak az E. K. Tanács évi jelentését előzném meg, a melynek tisztviselőivel és néhány buzgó tagjával a lefolyt évben is egész odaadással igyekeztünk úgy intézni vallásközönségünk összes ügyeit, hogy minden irányban gyarapodást és előmenetelt mutathassunk fel. És én szeretem hinni, hogy a Mlgs. és főt. zsinati főtanács ezt meg is fogja találni.

Kolozsvárt, 1891. augusztus 20.

atyafi szolgálja
FERENCZ JÓZSEF,
unitárius püspök.

II. Közigazgatási jelentés.

Örömmel jelentheti E. K. Tanácsunk, hogy azon évben, melyről jelenleg beszámol, semmi oly tény sem történt, semmi oly jelenség sem mutatkozott vallás közönségünk kebelében, mely aggodalmakat kelthetne; sőt jó reményekre, megnyugtatóra szolgáló haladást jelezhetünk.

Az esperesi vizsgálatokról felterjesztett jegyzőkönyvekből láthatólag a vallásos erkölcsi hit eklezsiánkban hiveink között nem lankadott, tettekben és ajándékozásokban ez évben is számosan szíven tanusították vallásunkhoz való ragaszkodásokat.

Társadalmunk egyik szégyen foltját, a vadházasságokat egyházzunkkal néhol a polgári hatóságok is megtámadván, e veszélyes szokás hanyatlóban van; van olyan eklezsiánk, melyben egy év folytában 10 vadházasság változott át törvényes házassággá.

Mindig sajnálattal látta E. K. Tanácsunk, mikor belső embereink illetményeinek behajtására a polgári hatóság vétetett igénybe igen gyakran; örömmel győződött meg a vizsgálatok rendén arról, hogy az ily esetek ma már a kivételek közé tartoznak; egyházi hatóságaink a mint illik magok a javadalmak behajtását nagyobbára eszközölni tudják.

Egy aggasztó jelenség mutatkozik, az elköltözés. Ez előtt két évvel beszerzett kimutatások szerint az elköltözés aggasztó mértékben gyarapszik. Nem csak vagyontalan, de kis vagyonu hiveink is, nem birva az élet költségeit, egyre költöznek ki; az az egy jó van, hogy kevesen költöznek idegen országokba, nagyobbára hazánkban maradnak, leginkább városainkban és oly helyeken, hol munkájok után könnyebben megélnék családjaikkal.

E miatt belső embereink javadalma igen természetesen folytonosan apad. Ennek érzetében belső embereink, valamint eklezsiáink iparkodnak kepeváltási alapot teremteni, eklezsiáink nagy részénél megkezdődött a kepeváltási alap teremtése. Jelenleg két eklezsia kepeváltásának ügye áll a Méltóságos és Főtisztelendő zsinati Főtanács tárgysorozatában. Kiváló gondot iparkodott fordítani E. K. Tanácsunk eklezsiáink vagyoni ügyeire. A felterjesztett kimutatások szerint a körök 57114 frt bevételökből 9879 frtot gazdálkodtak meg.

A körök pénzvagyona az 1890. év végével 211,141 frt volt. A püspöki vizsgálat alatt álló 6 anya eklezsia és ezek 7 filiája pénztökéje 106,649 frt. Az eklezsiák pénzvagyona: 317,790 frt. Kölcsön magtári gabonában 27,654 véka.

Szép összeg, jelentékeny gyarapodás.

Azon általános hangoztatásra, megjegyzésre, hogy ez mind szép, de kár, hogy csak papiroson van, azon felvilágosítással kíván E. K. Tanácsunk szolgálni, miszerint az esperesi vizsgálatokról felterjesztett jegyzőkönyvek szerint a kötelezvények mellett álló tőkepénzek az E. Főtanács által kibocsátott szabályrendelet szerint vannak biztosítva nagyobbára; a hol a biztosítás még nem történt meg, ott munkába vétetett.

Másfelől szerzett tapasztalatból, rosznak sőt veszélyesnek tartja E. K. Tanácsunk azt, hogy az egyes hivek az eklezsiáknak adóssai legyenek, tapasztalta azt, hogy az egyes hivek meggondolatlanul vesznek fel az eklezsiák vagyonából kölcsönöket, mert könnyen jutnak azokhoz, de azután bajosan fizetik meg a kamatokat s még bajosabban a tőkétet.

Tapasztalta ezt névszerint mészközi eklezsiánkban, mely szalma eladásából, nyomáti, szabédi, s.-szent-királyi eklezsiánkban, melyek tömeges erdő eladásból ezelőtt több évvel jelentékeny összegeket kaptak, melyeket a hivek azonnal kölcsön vettek. E. K. Tanácsunknak nagy küzdelmébe került míg ezek ügyét rendezte. Ily és hasonló bajok megelőzése okából több év óta a takarékpénztárok utján való kezelést igyekszik E. K. Tanácsunk minden alkalommal minden módon erőszakolni is. Ez irányban való fáradozásunk után némi eredmény mutatkozik is. Aranyos-Torda körü eklezsiáinknak például, 43,395 frt tőkepénzből 15,950 frt van pénzüintézeteknél elhelyezve. Köri eklezsiánk 211,141 frt tőkepénzből 52,685 frt van pénzüintézeteknél elhelyezve.

Köri hatóságaink igen lanyhán vevén az eklezsiák pénzei kezelésére vonatkozó szabályzat azon pontját, hogy mindenik eklezsiának a gondnok mellett pénztárnoka legyen, E. K. Tanácsunk névszerint megjelölte azokat a vagyonosabb eklezsiákat, melyekbe mulhatlanul külön pénztárnokot kell választani; elég teendője maradván az eklezsia birtokának, épületeinek gondozása s más ügyeinek intézése, a szabályzat fenntartása céljából.

Jelentékenyebb építkezései voltak, vagy vannak folyamatban eklezsiáinknak a szőkefalvi, szóvái, kedei és derzi papiház, a szép-laki, b.-szent-miklósi, kénosi és homoród-ujfalvi templomok és tornyok kijavitása, az énlaki és tordátfalvi oskolák.

A korcsma regále kártalanítása fontos ügy volt ez évben is. Miként legutóbb bejelentettük, intézkedtünk, hogy mindenik eklezsiánk részesedési joga bejelentessék; a valósítási tárgyalásokra köri hatóságainkat utasítottuk. De Aranyos-Torda körü eklezsiáink ügyét innen a központból intéztük jogügyész Molnár Sándor afia által. Azon elvből indulva ki, hogy székelyföldön a korcsmálás nem uri jog, hanem minden birtokosnak személyes joga; oda utasítottuk székelyföldön levő köreink espereseit, hogy a tárgyalások alkalmával eklezsiáink számára az ezeket mint birtokos jogi személyeket illető résznek a községek számára adott kárpótlási összegekből való kiadását kérjék. Aranyos körben jogügyész afia ez elv szerint vitte keresztül ez ügyet.

E körbeli eklezsiáink 18,354 frt 16 krt kaptak és fognak kapni. Ez eklezsiák közül négy tényleg élvezett volt korcsmárlási jogot. Háromszék és Maros körben illető Esperes afiai jelentései szerint a kérdés az általunk megállított elv szerint birói tárgyalás alatt áll; eklezsiáink részesülni fognak kárpótlásban. Udvarhely meg Keresztur körü eklezsiáinkat illetőleg még nem érkeztek be adatok.

Igyekeztünk utját állani annak az iránynak, hogy azon a vidéken a kárpótlási összegek községi vagyonná tétessenek.

Közpénztárunkat illetőleg Alamorért a vételről szóló szerződés szerű 27000 forintot teljesen megkaptuk; ladamosi birtokunk részére 4118 frt 40 krt kaptunk; ez összeg kamata nem fedezi egészen a haszonbérő számára a bérleti szerződésben biztosított 200 frtot; de az ezen jóságunkhoz tartozott Bleseny meg Patténgán községekből remélhető illetmény fedezni fogja.

Lukácsfalvi és ehez tartozó birtokainkon gyakorolt jogért összesen tényleg kiadatott és kiutalt 15,138 frt; ez költségvetésünket nem áterálja a korcsmárlás megszüntéért a kárpótlási tőke kamata lévén kikötve a haszonbérő számára. A kárpótlási tőke kamatai tehát a jelen bérlet tartamára le vannak foglalva.

Főgondnok Méltóságos id. Dániel Gábor ur 165—1891. sz. alatt tárgyalt beadványában jelezte, miszerint azon eszme merült fel, hogy Sz.-Udvarhely városában egy diszes unitárius templom építtessék; beterjesztette azt az emlékiratot, melyet e tárgyban a köri közgyűlésekhez intézett.

E. K. Tanácsunk ezt az egész vallásközöniséget mélyen érdeklő eszmét rokonszenvvel fogadta előlegesen is, s főt. Püspök urat felkérte, hogy a kivitel módozataira nézve Főgondnok ő Méltóságával tanácskozzék.

Később felküldetett a székely-udvarhelyi eklezsia folyamodványa, mely szerint meghatározta, hogy korábban templom helyiségül vett telkét eladja s megveszen egy alkalmas telket 8000 frton; az építendő templomra nézve tervet és költségvetést készített; a templom 5389 frtba kerülne; a telek, a templom megépítése és felszerelése együtt 15000 frtot igényel; fedezetül 3500 frtot mutat ki az eklezsia.

E. K. Tanácsunk a tervet és költségvetést szakszerű megvizsgálás és vélemény adás végett szakértőknek kiadta. Az ügy tárgyalás alatt áll.

A beérkezett jegyzőkönyvek és felterjesztések szerint köri közgyűléseink nagy érdeklődéssel, mély részvétellel vették e kezdeményezést. E. K. Tanácsunk is hasonló indulattal hívja fel E. Fő-Tanácsunk és egyes hiveink figyelmét ez ügyre, mely hivatva van, hogy hiveink zömének központjában vallásközöniségünket képviselje; ez új égető kérdés, melynek óhajtott módon való megoldása, mindnyájunk legforróbb óhajtásának kell lenni.

Magyar-Ládon Veszprém megyében unitárius fiók egyház alakult, de mielőtt E. K. Tanácsunknak arról tudomása lett volna vallás-és közoktatásügyi Miniszter ur ő Nagymltsga mint írja, magán uton értesülvén többeknek unitárius vallásunkra történt átállásáról, a Főtiszt. Püspök urtól felvilágosítást kért az átállás körülményeiről és indokairól.

A Főtisztelendő Püspök ur terjedelmes és körülményes felvilágosítással szolgált, melyet E. K. Tanácsunkkal is közölvén, ez a

maga méltányoló elismerésének és köszönetének kifejezése mellett tudomásul vette a Főtiszt. Püspök ur beadványát.

Azt a kellemetlen kötelességet volt kénytelen teljesíteni E. K. Tanácsunk, hogy két pap afia ellen indítson fegyelmi keresetet: a keresetek lejártak ugyan, mivel azonban mindkét pap afiát a per folyta alatt a Főtisztelendő Püspök ur más ekléziába rendelte, a hallgatók által emelt panasz nyomán indittatván a keresetek, azok tárgytalanokká váltak. E. K. Tanácsunk azonban szükségesnek vélte egyik pap afiát jó indulattal figyelmeztetni papi hivatására, a másik irányában pedig dorgáló ítéletet hozni.

Egy mester afia ellen a hallgatók egy részének panaszára illető körü hatóságunk indított fegyelmi vizsgálatot; az ügy másodfokulag való ellátás alatt áll.

A miket Mltsgs és Főtisztelendő E. Főtanács utóbbi ülésében E. K. Tanácsunkra bízott, elintéztük; ezek közt a tisztviselők felelősségéről szóló törvényt f. évi július hó 1-ső napjától érvénybe lépéssel való záradékkal ellátva hirdettük; körü közgyűléseink és iskoláink az általok alkotandó körü hatóságokat mind meg alakították és arról jelentéseiket beküldötték.

Hazai kormányunk részéről érintkezéseinkben méltányosságot, mondhatjuk jóindulatot tapasztaltunk; ennek bizonyítéka a kolozsvári iskolánk ügyében megkötött szerződés, bizonyítéka, hogy közoktatási kormányunk folyamódásunkra megengedte, hogy azok a pap afiai, a kik egyszersmind a papi eklesiák iskoláiban tanítók is, tanítói tisztüket továbbra is folytathassák; az eddig adott államsegélyekről felterjesztett számadásaink helyesnek találtatván, elfogadtattak.

Országgyűlési tárgyalásokból arról értesülvén E. K. Tanácsunk, hogy a kormány ev. református afiai számára nyereménysorsjegyekölcsönt szándékszik közvetíteni. E. K. Tanácsunk 1890. évi nov. 9-én tartott üléséből 272—1890. szám alatt a Nagyméltóságú közoktatási miniszter utján a pénzügyi miniszteriumhoz intézett feliratában azon az okon, mert pénzügyi miniszter ur által, a közvetítés indokolásában jelzett nemzeti, culturalis czélokot vallásközönségünk is mindig ápolta és ápolja, kérte e sorsjátékban való részletetését, vagy ha ez nem lenne eszközölhető, más állami jótékony czélú sorsjátékban való részletetését.

Később Főgondnok Méltóságos Dániel Gábor ur is E. K. Tanácsunkhoz intézett levelében sürgette az ez irányban való felépést.

Felterjesztésünkre pénzügyi Miniszter ő méltósága 128.365. szám alatt tudatta E. K. Tanácsunkkal, hogy nagy sajnálatára, kérésünket ez idő szerint nem teljesitheti, tudatja azonban, hogy folyamodványunkat nyilvántartásba vette, s mihelyt alkalom nyílik, a maga részéről mindent meg fog tenni. E jóindulatu értesítést E. K. Tanácsunk tudomásul vette.

Pénzügyeink intézése és kormányzása rendes mederben folyt, rendkívüli pénzműveletünk egy volt, az iskolánk és a papi telek

közvetlen szomszédságában levő Berde-féle házasteleknek 30,000 frton való megvásárlása.

Érezte és tudta E. K. Tanácsunk, midőn e vásárlást elhatározta, hogy csak pénzügyi szempontból tekintve az ügyletet, nem előnyös, sőt hátrányos, a mennyiben ez idő szerint a megvásárolt ház a befektetett tőkének nem hozza be az öt százalékot.

E. K. Tanácsunkat e műveletnél vezette annak meggondolása, hogy az állammal kötött szerződés szerint a követelt tantermekért kolozsvári iskolánk épületét mulhatlanul növelni kell építkezés által. E mellett szükségessé teszi az építést saját azon szükségünk is, hogy tantermeinket, tanszereinket, eszközeinket, becses könyvtárunkat kellően elhelyezzük. Ezeken kívül óhajtásunk, hogy minél több tanulóat helyeztessünk el; óhajtásunk, hogy az egyetemen tanuló ifjakat bár annyiban segíeyzhessük, hogy azoknak lakást adjunk.

Az építkezés által iskolánknek most is szűk udvara hasznavehetetlen szűk lenne.

Végül megfontoltuk azt, hogy iskolánk telkét három oldalról utcák korlátolják, csak nyugotra terjedhet. Tekintetbe vettük azt, hogy Isten segedelmével az utóbbi években, valamint számban, ugy szellemi, mint anyagi erőben szépen gyarapodott a vallásközönség s hogy a reményelt még szebb jövő esetében a terjeszkedés nem gátoltassék, e telek megvásárlását mulhatlanul szükségesnek tartottuk.

Még azt is meggondoltuk, hogy a pénzt Kolozsvárt ezidő szerint bajos 5% kamat mellett biztosan elhelyezni.

Alapítványi jószágainkról az administratio megteszi részletes jelentését, E. K. Tanácsunk csak annak nyilvánítására szoritkozik, hogy az általa megvizsgált számadások nyomán feltűnt eredményből, ez év folytán szerzett tapasztalatokból arról győződött meg, hogy a jószágigazgatóság jószágainkat nem csak kellő szakértelemmel, lelkiismeretes pontossággal, hanem teljes buzgalommal — ambícióval igazgatja.

III. Tanügyi jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács!

Az 1891-ik év január első napja rendkívül nevezetes nap fog lenni középiskolai oktatásunk történelmében. Ezen a napon, midőn az E. K. Tanács tagjai, rendes gyakorlat szerint, megjelentek a püspöki háznál, hogy újévi üdvözlétüket kifejezzék, a főt. püspök ur, kedves és mindig lelkesítő válaszában most az a meglepő értesítés foglaltatott, hogy az államkormánynyal kötött s E. K. Tanácsunk részéről 253—1891. sz. alatt kiállított szerződés a vallás és közokt. miniszter ő nm. által elfogadtatván, 56.028. sz. alatt aláíratott és ezen a napon leérkezett. Valamint a tisztelgő társaság, úgy az E. K. Tanács is 1—1891. t. ü. sz. határozatával örvendetes tudomásul vette ezt a ténnyt.

Igaz, hogy midőn egyházunk főiskolánkra nézve ilyen szerződési viszonyba lépett, eddig gyakorolt függetlenségét és önállóságát részben feladta, de az anyagi hiányok kényszerűsége miatt máséknt tenni nem lehetett, s különben is a mostani alkotmányos korszaknak ez önként következő eredménye. Egy főiskola fennállása ma már nem csak felekezeti, hanem egyszersmind állami érdek is, s midőn az egyház az államtól egy ilyen tanintézete számára segílyt kér és fogad el, mindkettő egy czélnak, a közoktatás czéljának teszen szolgálatot.

A szerződés III. pontja szerint „az iskolának az unitárius vallásközönség vagyonából és bevételeiből való jövedelme 10,200 frt, az állami hozzájárulás pedig 7700 frtot tevén az idézett törvény-szakasz (1883. évi XXX. tez. 47. §.) d) pontja szerint eddigi felekezeti jellege s önkormányzati jogköre fenntartatik s a tanintézet felett való összes igazgatási jog az idézett törvény a), b), c) pontjainak s azok alapján az alább következő pontozatoknak meghatározása mellett, továbbra is az intézet hatóságát (az iskolát fenntartó vallásközönséget) illeti, s a vallás és közoktatásügyi miniszter csak a felügyeleti jogot gyakorolja a segélyezett iskola irányában.“

A szerződés megkötésének eredménye már a most elmúlt tanévben feltűnő nagy volt. Ugyanis E. K. Tanácsunk a szerződés VIII. pontja értelmében a már meglevő rendes tanárok létszámát növelte két rendes tanárral, a mennyiben főiskolánknál már 5 év óta működő s az E. Főtanács által 19—1888. határozattal helyettes tanároklul elismert okleveles tanár afiait és pedig Kanyaró Ferenczet a a magyar történelem-bölcsészeti, Boros Sándort a mennyiségtan-termesztani tanszékekre felajánlván, miniszter ő nagyméltósága 18,135—1891. május 27-én kelt leiratában mindkettőt rendes tanárrá kinevezte, a rendes tanári jogokkal és köteleességekkel s E. K. Tanácsunk 120—1891. sz. határozatával a rendes tanári létszámba felvette s ugyanakkor intézkedett szabályszerű felesketésükről és beiktatásukról, a mi a jövő tanév első felében meg is fog történni.

Ugyancsak a már idézett tisztelt leiratban miniszter ő nm. az E. K. Tanács kérésére megengedte, hogy Gál Kelemen tanárjelölt, kit az E. Főtanács a német nyelvi tanszékre előkészülésre 19—1888. sz. határozatával kijelölt s ki már alapvizsgát tett, a jövő tanév elejéig a hiányzó vizsgálatait letegye.

A szerződés VIII. pontjában a fennebb jelzett három s a rajztanári és természet-földrajzi állás betöltése a miniszter jogkörébe tartozónak lévén jelezve, a még betöltetlen levő tizedik rendes tanári szék gyanánt a rajztanári jelöltetett ki s annak betöltése czéljából az E. K. Tanács 129—1891. szám alatt, a miniszter által is jóváhagyott pályázat-hirdetést a hivatalos lapban kiadta s miután a megszabott határidőre beérkezett egy folyamodást szabályszerűnek találta 172—1891. sz. alatt felterjesztette vall. és közokt. miniszter ő nagyméltóságához, ajánlván, hogy folyamodó Nagy Gyula rajztanárt, tekintettel arra, hogy a tordai polgári (gymnasiummal kapcsolatos) iskolánál már 1886. év óta rendes tanári minőségben mű-

ködik, főiskolánkhoz rendes tanárrá nevezze ki. Ezen felterjesztésünkre a válasz még nem érkezett meg.

Ezzel az intézkedéssel a főiskola tíz rendes tanáráról lett volna gondoskodva, azonban, az E. K. Tanács nagy sajnálatára tanári testületünk egyik legrégebb és mindig odaadó hű tagja, Pap Mózes aa., megrongált egészségére való tekintettel, a tanítás alól felmentését és nyugalomba bocsáttatását kérte a tanév végével. A kérés külön fog a zsinati főtanács elébe terjesztetni. E helyen is azonban kifejezi az E. K. Tanács a maga teljes méltánylását azokért a nagymérvű hasznos szolgálatokért, a melyeket Pap Mózes aa. mint tanár 34 évig s mint egyházi főjegyző 17 évig teljesített egyházunkkal és iskolánkkal szemben.

A tizedik rendes tanszék betöltési iránt külön felterjesztés fog tétetni,

A még szükséges két helyettes tanári tanszékre pályázat hirdettetett, a melyről szintén külön felterjesztés fog tétetni.

A főiskola részére megnyert ezen előnyökből igyekezni fog E. K. Tanácsunk a papnöveldénk részére is juttatni az által, hogy paptársainkat a papnöveldében több órára fogja alkalmazni.

Székelykereszturi és tordai középiskoláinknál a személyzetben változás nem történt.

Megemlítjük e helyen, hogy Borbély György tordai tanár aa. tanszékére ünnepélyesen beiktattatott.

Az 1890. évi országos törvénynek a görög nyelv tanítására vonatkozó rendeleteit az E. K. Tanács az E. Fő-Tanács határozata értelmében érvényesítette, azonban csak Kolozsvárt nem tanult görögöt 24 közül 9 tanuló, póttanfolyamok fentartása újabb megterhelésére lesz a főiskolának, úgy mint a más két kereszturi iskolánknak, mivel annak a tanítására új tanárról kellend gondoskodni, midőn teljesen keresztül vitetik. A mult évben az V-ik osztály pót-tárgyai rendes tanár aai között osztattak ki.

A téli vizsga a mult évi egyh. főtanácsoson megszüntettetvén, egy évi tapasztalat azt mutatja, hogy nem volt hátrányára a tanügynek.

Mind három intézetünknel jó volt az egészségi állapot a tanulók között. Különben mind háromnak a beléletéről részletes tájékoztatást nyujt az évi értesítő, mely a mult hónapban kibocsáttatott.

Az E. K. Tanács 28—1891. sz. leiratában megrendelte tanító aainak, hogy a kiknek tanítói oklevelök nem volna, azt a f. évi szeptemberre szerezzék meg, mivel különben állásokat kockáztat-hatják.

24—1891. t. ü. szám alatt megrendelte volt az E. K. Tanács a dombói, kis-sárosi, tordátfalvi, szt.-háromsági, medeséri, köröspataki és énlaki ekklézsiáknak, hogy új iskolaházat építsenek, illetőleg a meglevőt hozzák jókarba. Az énlaki és tordátfalviak már a jelen évben felépítik iskolájokat, a medesérinek jégverés miatt szenvedett veszteségeire való tekintettel a javítást engedélyezte az E. K. Tanács. Dombón új iskola építéséhez készülnek. Kőröspatak és Csekefalvát

illetőleg, az ekklesiának szegénységére való tekintettel a megyei tanfelügyelő megkeresésére beleegyezett az E. K. tanács 39—1891. t. ü. sz. alatt, hogy községi iskola állíttassék, mely esetben a mi iskolánk be fog szüntettetni.

A népiskolai vallási tankönyvek és tanterv készítése ügyében az E. K. Tanács a mult évi Főtanács útasítása alapján megtette már az előleges munkálatokat. A jövő főtanács elébe a kérdés érdeméhez méltó javaslatot fog terjeszteni.

Elintézett ügyek.

1. Elnöki ajánlat következtében Nagy Lajos főjegyző mellé zsinati jegyzőknek választottak: Ferencz Ákos dr. és Csifó Salamon.

2. Egyházi tanácsosoknak meg lettek választva: dr. Nyiredi Géza, tanár; Fekete Gyula, megyei alszámvevő; Márai Lajos, bizt. hivatalnok; Balogh József, vasuti főellenőr; Vécsei Sámuel, kereskedő; ifj. Lászlóczky Sámuel, iparos; Szigethi Miklós, birtokos; Kozma Gyula, igazg. tanár; Boncza Miklós, orsz. képviselő; Ferencz Gyula, erdész; Nagy Elemér, főszolgabíró; Schuller József, törvysz. bíró, Szentiványi Sándor, árvaszéki ülnök; Gábor Albert, lelkész; Miklós György, tanító; Jakabházi Gábor, földbirtokos; Pálfi Sándor, birtokos; Gothárd János, főszámvevő; Kovács József, birtokos; Berecz Gyula, segédtanfelügyelő; Adorján Domokos, iskolamester; Csipkés Ödön, alkapitány; Sófalvi Sándor, pénztári ellenőr; Pálfi Máté, birtokos; Csipkés Farkas, szolgabíró; Daniel Elek, birtokos; Máté Sándor, körjegyző; Kriza Sándor, tanító; Nagy Gyula, tanár; Derzsi Domokos, tanító; Kanyaró Mihály, tanító; Albert Iván, mérnök; Kádár Lajos, tanító. — A megválasztottak, ha az el- vagy el nem fogadás felől nem nyilatkoznak, nevök az egyházi tanácsosok sorából töröltetni fog.

3. Tudomásul vette a zsinati főtanács az E. K. T. jelentése alapján a következő nagyértékű vég hagyományokat. a) Derzsi János hagyott a sz.-kereszturi gymn. VI. osztályának felállítására 10.000 frtot, mit még életében a közpénztárba be is fizetett, és egyuttal megengedte, hogy ezen összeg évi kamatából 300 frt, míg a VI-ik osztály felállítható lesz, a VI-ik tanári szék évi fizetésének pótlására fordíthatassék. Végrendeletének egész tartalma, folyóiratunkban már közölve lévén, e nagyértékű vég hagyomány újabb ismertetését feleslegesnek tartjuk. b) Dimény Farkas hagyományozott kolozsváriátfőiskolánknak 2000 frtot, mely összeg szintén befolyt a közpénztárba. c) Szabó Mózes alapítványát az E. K. T. az alapító levél értelmében. már kezelés alá vette. d) Tóth Ferencz 500 frt alapítványt tet iskolai ösztöndíjakra. e) Végh József végrendeletének lebonyolításával az E. K. Tanács bízott meg. f) Jánosi József hagyományából bejött a sz.-kereszturi iskola részére 150 frt. g) Kovács Dénes tanári alapvagyona tesz = 28,913 frtot. A Kovács Dénes alapból belső emberek segélyezésére fordíttatni határozottatott 250 frt.

4. Török Sámuel esperes elhalálózása fölött a zsinati főtanács részvétét kifejezván, helyébe választott Raffaj Domokos Keresztur

köri esperest hivatalában megerősítette és tőle az esküt bevette.

5. Gálfi Sándor, Marosköri felügyelő gondnok választása megerősített és az eskü letételére felhivatni határozatott.

6. Vajna Lajos, ujonnan választott küüllőköri felügyelő gondnok a zsinati főtanácson jelen lévén, az esküt leteszi.

7. Veress Dénes, elhalt tordaaranyosköri felügyelő gondnok halála fölött a zsinati főtanács részvétét kifejezván, helyébe választott Székely Miklós köri felügyelő gondnokot hivatalában megerősíti.

Mint új lelkészek föl lettek szentelve; Osváth Gábor, Héviz; Sárosi József, Tarcsafalva; Fekete József, Csókfalva; Gvidó Béla, Szt.-Benedek: Lőrinczi István, Kénos-Udvarhely; Fekete Domokos, Datk; Űtő Béla, Alsó-Rákos; Csifó Salamon, Árkos; Nagy Sándor, Kis-Solymos; Dézsi Mihály, Szováth; Kádár Lajos, Gyepes; Nagy Benedek, Bözöd-Kőrispatak; Simó János, S.-Kőrispatak; Ajtai János, H-Almás; Kovács Imre, H.-Keményfalva; Gál József, Recsenyéd; Göncz Mihály, Firtos-Váralja.

9. Az E. K. T. intézkedése a sepsi-szentkirályi ekklezsia kepe-megváltási ügyében jóváhagyólag tudomásul vétetett. Nevezett ekklezsia a pap évi fizetését 400 frtban, a mesterét 200 frtban állapította meg, de 5 év múlva ezt köteles lesz emelni.

10. Molnos István szent-miklósi pap, tekintettel 71 éves korára, buzgó szolgálatának elismerése mellett tisztességes nyugalomba lett bocsátva.

11. A Dávid-Ferencz-alap kamatainak kiosztása, az államsegély fölhasználása az E. K. Tanács javaslata értelmében lett elintézve. A Kovács Dénes alap kiosztásánál az E. K. T. javaslata annyi változást szenvedett, hogy a Kilyéni egyházközség helyett 100 frt segedelemben részesült Máté Áron, lókodi lelkész.

12. A közpénztárnoki számadások megvizsgálására kiküldött bizottság tüzetes vizsgálat után jelentvén, hogy ugy a közalap, mint a többi alapok teljesen rendben vannak: a zsinati főtanács Benczédi Gergely pénztárnoknak fáradhatatlan buzgó működéséért teljes elismerését fejezi ki s őt az 1890. évi számadások terhe alól a fenntartandók fenntartásával fölmenti. Egy másik bizottság jelentése alapján 1892-ik évi költségvetés is elfogadtatott. Bevételi előirányzat: 45,257 frt 53 kr. Kiadási előirányzat 45,241 frt 46 kr.

Ily értelmű kedvező elintézést nyert a tordai és sz.-kereszturi iskolák mult évi számadása és jövő évi költségvetése is.

A belső emberek nyugdíjintézete pénztárnoki számadása és költségvetése is el lett fogadva a számvevőség által tett igazítások értelmében. A jövő évre is az évi nyugdíjegység 150 frtban lett megállapítva.

13. Az alamori gazdaság 1890. évi számadása az E. K. T. és a kiküldött felülvizsgáló bizottság jelentése alapján szintén elfogadtatott. Ezen uradalom vételára 150 ezer frtban van megállapítva. Az uradalom jövedelme a vételár 5%-os kamatján kívül 2508 frt, mely összegnek egy része tisztelet díjalapra fordított, másrésze tartaléktőke gyanánt kezeltetik. Az uradalom ezen kívül marha álló-

mányban, beruházásokban és építkezésekben is gyarapodást mutat. A zsinati főtanács az elért szép eredményért a jószágfelügyelő bizottságnak, de mindenek fölött Benkő Mihály jószágigazgatónak nagy szakavatottságra való fáradhatatlan buzgó működéséért a legnagyobb méltánylását és elismerését fejezi ki.

14. A szavazatszedő bizottság jelentése alapján a választások eredményét az elnökség a következőkben hirdette ki: 1. A harmadfokú házassági törvényszék r. birái, egyházi részről: Csegezi László, Rédiger Árpád, Lőfi Áron, Kelemen Albert esperesek; világi részről: Berde Mózes, Hajós János, Szentiványi Gyula, ifj. Zsákó István. Pótbirák: Darkó Sándor, Török Áron, esperesek; világi részről; Jakab Gyula, Pálfi Ferencz. 2. Másodfokú fegyelmi bíróság tagjai, egyházi részről: Mózes András, Boros György; pótbíró: Iszlai Márton; világi részről: Gál Jenő, Mikó Imre; pótbíró: dr. Ferencz Ákos. 3. Harmadfokú fegyelmi bíróság tagjai, egyházi részről: Csegezi László, Lőfi Áron, Kelemen Albert, pótbirák: Darkó Sándor, Raffaj Domokos; világi részről: Hajós János, Berde Mózes, Mikó Miklós; pótbirák: Szentkirályi Árpád, Szentiványi Miklós. 4. A br Baldácsi alapítványba meghatalmazottak: Ferencz József püspök, Bedő Albert; póttag: Gál Jenő. A kolozsvári főtanoda igazgatójává választott: Ulár Pál; a székely-kereszturi középiskola igazgatójává ujlag Sándor János eddigi igazgató választott meg.

15. A kolozsvári rendes tanárok fizetése az állammal kötött szerződés értelmében 1000 frt fizetés és 300 frt lakbérben lévén megállapítva; az ez alapon történt intézkedései az E. K. Tanácsnak jóváhagyattak. Pap Mózes, tanár, saját kérelmére, 34 évi buzgó szolgálatainak elismerése mellett, nyugalomba bocsátatott 600 frt évi nyugdíj élvezete mellett. Az üresedésben levő két helyettes tanári állás betöltése az E. K. Tanácsra bízott.

16. A kolozsvári főiskola kiépítési tervrajza megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése alapján a zsinati főtanács helyesli az E. K. Tanács ez ügyben tett azon eljárását, hogy a Berde-telek megvásárlásával a főiskola leendő helyiségét kiegészítette és tervet készített a főiskola teljes kiépítésére, mely által biztosította annak egységes tervszerinti, azonban a pénzügyi helyzet által megengedett, részletekben is megvalósítható kivitelét. Felhatalmazza azért az E. K. Tanácsot, hogy a megkezdett uton az előmunkálatokat folytassa tovább s a körülményekhez képest ezen helyeselt építési tervet megvalósítása érdekében időről-időre a szükséges lépéseket tegye meg.

17. Az E. K. Tanács által a hódmezővásárhelyi népiskola felállítása ügyében tett intézkedések jóváhagyattak és annak felállítása meghatározottat, valamint a kereszturi középiskolánál a VI. tanárszék szervezése és annak betöltése.

18. A kereszturi és tordai tanároknak fizetésemelés ügyében beadott kérések következtében kimondatott, hogy a jövő alkalommal készítenő költségvetésben gondoskodják az E. K. T. a lehető fize-

tés-emelésről és tegyen az iránt a jövő évi főtanácsi gyűlésnek javaslatot.

19. A bodoki leányekklézsiánk a főt. püspök ur javaslata értelmében S.-Kőrispatak helyett visszacsatoltatott kálnoki ekklézsiánkhoz; Kovászna továbbra is Laborfalva kötelékébe marad. Sepsi-szentgyörgyi és kilyéni ekklézsiánk egyesítették, Kilyén székhelylyel, mint társekklezsiák.

20. A középiskolák népességéről és előmeneteléről, valamint azok fejlődéséről szóló jelentés tudomásul vétetett. Szintén tudomásul vétetett a népiskolák állapotáról szóló terjedelmes jelentés is. Majd mindenik körben talál a jelentés dicsérni és gáncsolni valót is. Itt-ott az iskolaszékek és tanítók karöltve buzgón teljesítették feladatukat, s constatálható az örvendetes előhaladás. Azonban igen sok helyen, hiányok mutatkoznak, melyeken jövőben segíteni: az iskolaszékek nemes feladata.

Ez rövid ismertetése torozkói zsinatunk határozatainak. De e rövid ismertetés is eléggé mutatja egyházi k. tanácsunk lankadatlan tevékenységét, melyet a lefolyt évben is népszerű és szeretett püspökének bölcs vezérlete alatt tanusított.

A zsinat szertartásos részét már mult füzetünkben ismertettük. Az egyházi beszédek, értesülésünk szerint, mint más alkalommal, úgy most is külön füzetben fognak közre adatni. —n.

. HALOTTI IMA. *)

Nagyhatalmu Isten, mennyei felség! miként, oh miként szóljunk teveled? minő szavakat találunk szivfájdalmunk kifejezésére? ki tudna tolmácsa lenni fölfakadott érzéseinknek, melyek keblünkben túlradva csaknem megfosztanak a hangtól, elveszik a szót, a lehetet ajkainkról, midőn magunk előtt látjuk e három koporsót, melyekben három letört virág, bájló, mint Sáron rózsája, szép, mint a mezők lilioma, tiszta, mint a fűszálon rezgő harmatgyöngy, pihen a sirontúli hajnal földerültéig. Hallani véljük, oh nagy Isten, e mélyen megdőbbentő s a nem érdemelt csapások közt méltán leroskadó atyát így szólni a kesergő Jerémiással: ne legyen nehéz nektek, tekintsétek meg és lássátok, ha vagy-e olyan bánat, mint az én bánatom, mely én rajtam esék?! oh, hagyjatok békét én nekem, hadd kesergessem magamat sirással és ne erőltessetek engemet, hogy megvigasztaljatok!!...oh, mert nagy siralmat hozott az úr én reám; mert a kiket örömmel feltartottam, azokat siralommal elvesztettem!...

Oh, bizony nagy vagy te, oh, Isten és rettenetes a te hatalmad nekünk! ime, most valának ők élőkövei e háznak s már... halványarczu szép menyasszonyai az örökkévalóságnak; most vidámiták meg a csak imént társat vesztett édes apát, gerleszerü, vidám nevetgélésökkel s már... a megkövesült, a halállal vivott rövid, de annál rémesebb küzdelem lenyomata tükröződik a szelid arczokon; most valának egy diszes füzér, egy ékes koszoru, mely gyönyörre hangolta a rájok nézőt s im, már... szinte nem hisszük, oly csodálatos, de annál megrázóbb az esemény, három szálát sujtott le közülök a halál gyilkos villáma, mert környülvették vala őket a vizek veszedelmesen s környülvette a mélység mindenfelől, elannyira, oh nagyhatalmu Isten, hogy csak a te különös kegyelmed menté meg a már most is földig sujtott bánatos atyát, hogy ugy nem marada, mint a nyári takarodás után a tarló és a szedés után a megszedett szőlő...S midőn a kebelben dülő fájdalom sietve menekül a keresztény hit védő szárnyai alá s zokogva bár, de bizalommal borul a mester lábaihoz, mondván: az

*) Elmondattott Baczkamadarason Br. Horváth Berta, Tima és Erzsi felett, kik mindhárman fürdés közben vízbe fulltak s egyszerre is temették el, 1891. aug. 7.

én leányaim mostan haltak meg, oh uram, de jer és vessed a te kezedet reájuk és megelevenednek, mely boldogító az élet fejedelmének eme válasza: nem haltak meg a leánykáik, hanem alusznak... Nem, oh valóban nem haltak ők meg, jól esik e tudat, csak a porhüvelyt hagyják vissza a pornak e nemes származásu lelkek s szentebb alakot öltve, magukra mennek oda, hol a költővel szólva: szebb a rózsa, tisztább a patak s zengőbbek a dalok; oda mennek királyi széked köré, oh nagy Isten, hogy szentségben és tisztaságban szolgáljanak neked s mert hivek voltak itt a kevesen, többre bizatnak ezután. Ám azért élnek ők itt is; élnek szeretteik szívében, élnek ártatlan tetteik szép emlékében s éltetni fogja e nép ajkán maradékról-maradékra gyászos sorsuk s a megdöbbenő szerencsétlenség, melynek áldozatául estek!!

Oh nagyhatalmu Isten! nem zúgolódunk, mint a hitetlenek, nem szállunk perbe teveled s nem kérdezzük: miért cselekedted ezt? mert tudjuk, hogy a mi életünk csak olyan, mint a füst és pára; de azért ha zokog a szív keblünkben s a mi könnyeink, mint a víz aláfolynak a mi szemünkben, te is bocsásd meg nekünk s midőn esedezünk, hallgass meg és vegyed édes atyai gondodba jó Istenünk, kit oly nehéz látogatással látogattál meg: az édes apát; küldj gyógyírt vérző sebeire, hogy a tebenned való hit és a gondviselésedbe vetett bizalom tegye erőssé, keresztyének elhordozására. Tartsd meg és neveld föl vigasztalására s az eltűnt boldogság visszaidézésére a halál torkából kegyelmed által megmenekült kedves gyermekeket, hogy általok, annyi gyász és keserv után legyen e nemes hajlék ismét a rég letűnt öröm és boldogság hajlékává. Minden résztvevő és megdöbbenő rokonokat tégy a vigasztalás eszközeivé oh nagy Isten, hogy a mit elrejtettél a bölcsesektől, jelentsd meg a kicsinyek szája által.

Mindnyájunkat, oh édes atyánk, kik együtt érezzük a szerencsétlenség lesújtó fájalmát, ints és taníts e szomorúság által is lelkünk mindenkori tisztántartására, hogy bármikor jön a mi urunk, mindenkor készek legyünk megjelenni széked előtt. Ámen.

El b o c s á t ó s z ó .

Isten veletek már, a halál tusáját megvívott nemes lelkek, örökömlékei a bánatnak és keservnek; Isten veletek! Ti már mentek, elsiettek innen, itt hagyjátok bús atyátokat; itt hagyjátok e mosolygó, derüs szép világot, mely még ezután termett volna örömvirágokat számotokra... talán igen, talán nem... ki tudná azt megmondani közülünk?! Talán így van jól? mondja Istenben vetett hitünk, mondjuk hát mi is ezt s ez nyugtasson meg titeket s nyugtassa meg az élőket!! Még egyszer Isten veletek hát, e földön örökre... Jó éjszakát... csendes jó éjszakát... Ámen.

ÜRMÖSI KÁLMÁN.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, sept.

(A Sorbonne egyetemen a tudorság elnyeréséért Buisson által megvitatott tételek. — A katolicizmus Franciaországban. Protestans ügyek. — A hivatalos zsinat. — Az orthodoxok közt való egyenetlenség.)

Szerkesztő úr!

Nem szoktam önt értesíteni a Sorbonneban kitűzött feladatok és tételeknek azok által történt megvitatásáról, a kik akár a tudományi, akár a nyelvészeti szakban a tudori különböző fokozatokra pályáznak. Először, mert minden évben számos ily tételt tűznek ki, továbbá, mert nem olyanok, hogy érdeklődést keltsenek. Feltűnő kivétel történt ez évi július hóban. Régi idő óta nem volt az öreg Sorbonneban oly válogatott népes közönség; és ily válogatott népes közönség régóta nem vett részt az értelemnek ilyen ünnepén, s nem részesült ily szellemi élvezetben. Ugyanis, ki a tételeket vitatta, nagyon ismeretes, igen szeretett, s egyszersmind nagyon gyűlölt ember. A tételek, melyeket mesterileg vitatott, igen fontosak, s a vita fényes volt. Mindnyájunkat elragadott, a jeleltnek néhány tüzes ellenfelén kívül, a kik nem bocsátják meg neki, hogy protestáns, s hogy oly hivatalos állást foglal el, mely jelentékeny befolyást szolgáltat neki a nevelésre. A jelelt Buisson Ferdinand úr volt, a ki a közoktatási ministeriumban az elemi oktatás főigazgatói tisztét bírja tizenkét év óta. Az ő hatalmas befolyása nyomán szerveztetett egészen újból az elemi oktatás Franciaországban. Ő szervezte Páris közelében a tanítónői szép képezdét. Mindenek felett az ő kezdeményezésére lettek az elemi iskolák világiakká. Ebből meg lehet érteni, hogy miért szeretik, s azt is, hogy miért gyűlölik: szeretik mind azok, a kik szeretik a haladást, az életet, a gondolat és lelkiismeret szabadságát, klerikalis elfogultságokban gyűlölik azok, a kik a lelkiismeretet békóba verni, az értelmet elbutítani szeretnék. Ez utóbbiak előtt Buissonnak megbocsáthatlan bűne az, hogy protestáns, még pedig erős meggyőződésű, szilárd, gyakorlati protestáns, a ki tudja, hogy mit hiszen s azt miért hiszi, a mit a két tételnek, melyek közül az egyik egészen a protestantismust illeti, a megvitatásánál is igazolt. Buisson ur egyébiránt már régóta tudor a bölcselemben; négy évig a bölcsелеm tanára is volt a Lousanni akadémiában Svájcban.

Mikor 1871-ben visszajött Párisba, tanfelügyelőnek nevezték ki, de a parlamentben a tribunról Dupanloup püspök azt mondotta róla, hogy istentagadó; kénytelen volt a kormány a hivatalt tőle elvenni; később 1878-ban Ferry minisztersége alatt főfelügyelőnek neveztetett ki s 1879-ben az elemi oktatás főigazgatója lett s ma is az. Nehány évig a szabadelvű egyházhoz tartozott, s a Taitbout egyházhoz tartozott, a melytől azonban elvált, mikor 1864-ben Bersier a szabadelvűekkel szemben részt vett az elkeseredett csatában, melyet az orthodoxok által az idősb Coquerel ellen elkövetett méltatlanság idézett elő. Ez időben néhány alkalmi füzetet adott ki, melyekkel maga iránt felkeltette az orthodoxok haragját. Most végzette be a paedagogiai szótárát, mely az elemi oktatás elveinek és mód-szerének terjedelmes tárháza.

Mivel Buisson ur a maga gondolatait mindig kiváló bátorsággal szokta közreadni, valamint korábban, úgy most is kemény harcot kell állania a katolikus s néha, az utóbbi időben azonban kevésbé, az orthodox protestáns sajtóval is. Nincs méltatlanság, melylyel a katolikus sajtó el ne halmozza; de a leggyakoribb vád, melyet ellene emelnek az, hogy istentagadó. Igen szerencsés inspirációval választotta latin tételét, hogy megczáfolhassa az ellene emelt idélt vádat. Ebben a tételben, melynek czíme volt: *de voluntate Dei*, Buisson ur a legtisztább spiritualizmust tüntette fel nagy hévvel. Ciceroi tiszta nyelven állította meg Isten személyességét, a minnek tudatát az ember a maga kötelességei teljesítésében nyilvánítja. Szemlét tart Buisson ur a különböző bölcselmi rendszereken s kimutatja, hogy egyik sem tudja logikailag bebizonyítani az isteni szabadságot, vagyis szerinte az Isten eszméjét. De ha Isten lételetét némileg nem lehet bebizonyítani, megfogni, benne van az ember erkölcsi tudatában; és logikai szoros deductióval arra a következtetésre jut, hogy az evangelium legjobb és legszebben defineálja Istent ezzel: „Miatyánk“, szerénte ez a legjobb, legigazibb és Istenhez, valamint az emberhez is legillőbb definitió, mely kielégíti a legtranscendentálisabb léleknek, valamint a legalsóbb értelemnek is szellemi és erkölcsi aspiratióit. Ez az értelme ennek a jeles tételnek. De azt a tündöklő vitát, melyet előidézett, nem mutathatom fel. Buisson ur bámulandóan felelt meg a tanárok okoskodására, kik azt vitatták, hogy logikailag nem jogosult a keresztény „Atya“. A tanárok egyike gratulált Buisson urnak, hogy ily szép hitvallást tett.

A francia tétel is fontos munka volt, melyen Buisson ur 23 év óta dolgozik, czíme: *Castellion Sebestyén élete és munkái*. Bár ez az ember nem igen ismeretes, mégis a XVI. százban jelentékeny szerepet játszott. Csak sajnálni lehet, hogy gondolkozása módja, meghaladta korát, s e miatt sokat kellett szenvednie. Hogy valaki Calvinnal szembe, ki akkor Genfben hatalmas volt a türelem apostola legyen, Calvinnal, kinek önkénykedő makacs természete nem ismert ellenmondást: annyi volt, mint önkéntesen az üldözés eleibe állani. Ebben bőségesen részesült Castellion is, kinek életrajza rövideden ez:

Chasteillion, vagy Casteillion rendszeren Castalion Sebestyén 1515-ben született. Egy Chatillon nevű faluból származott, születése helyéről vette Casteillo, vagy Castalio latin nevét; Bazelben halt meg 1563-ban dec. 29-én, csaknem nyomorban.

Hogy miként csatlakozott a reformált valláshoz, nem tudjuk. 1540-ben Strasburgban találjuk, hol Calvinnek barátja, ki Castalions a görög és latin nyelvekben való jártasságáért nagyon becsülte. Calvin mikor visszatért Genfbe, oda hívatta Castalliot, hogy annak az iskolának az igazgatójává tegye, melyet a reformator ebben a városban alapított. Az egyetértés nem sokáig tartott a két ember közt. Calvinnek erőszakos szelleme sehogy sem talált Castelio független, türelmes szellemével. A meghasonlás különös oka az volt, hogy Castelio nem fogadta el a praedestinatio tanát, a mi Calvinnek a szívéhez volt forrva. Calvin hiában törekedett arra, hogy Castellionnal nézeteit elfogadtassa. Sőt Castellion nem fogadta el azt is, hogy Jézus Krisztus leszállott volna a poklokra. Azt is indítványozta, hogy az énekek énekét vessék ki a canonból: mivel azt csak nászéneknek, még pedig nem igen illedelmesnek tartotta. Végül határozottan ellenezte a türelmetlenséget és az üldözést. Mindez nem csak Calvinnek, hanem minden rideg, nyakas calvinistának felkeltette a gyűlöletét. A dolog annyira ment, hogy Castellionnak el kellett hagyni Genfét. Először Lousannba ment, azután Baselbe, hol sokáig nyomorúságosan élt; kénytelen volt kezemunkájával tartani fenn magát és családját. Ellenségei, távozása után is, kérelhetetlenek voltak. Végre egy baseli könyvkereskedő kiadta egy jeles munkáját, mely útát nyitott neki egy görög tanári állomásra. Ellenségei gyűlöletökkel Baselbe is el akarták érni, de nem tudták elűzni tanári székéről, melyen haláláig megmaradott. Castellionról azt mondják: „hogy ő azon kevés philosophus theologusok közül való volt, kik az abszolút igazság őszinte keresésében nem tűrik meg, hogy vallásos hitökre bármely tekintély nyomást gyakoroljon, hanem a szabad vizsgálódás elvéhez hűségesen ragaszkodva, azt követelték, hogy magok állítsák meg hitnézetöket a szentírás figyelmes tanulásával.“

Castellion számos munkát írt, melyek közül több alkalmi munka, melyeket genfi ellenségei támadására írt. Jelentékenyebb munkája a biblia latin fordítása; ehhez tett jegyzetei mutatják, hogy jól tudta a keleti nyelveket. De ennél még inkább lehet bámulni azt a nagyszerű előszót, melyet e fordításhoz írt VI. Eduárd angol királyhoz intézve. Ebben az előszóban fejezi ki igazán a maga gyűlöletét a türelmetlenség és vallásért való üldözés ellen. Ebben szép, igaz gondolat van. És ez Servétus Mihály kivégezése előtt nyomtatott ki. A latin fordítás mellett van egy francia fordítása is; de a francia nyelvazete nem éri fel a latinét. Más munkái közül csak azt a kis munkáját említem meg, melyet Calvinnek a Servetus kivégzését igazolni akaró munkájára írt. Erről a füzetről mondja Buisson, „hogy a tekintélyi türelmetlen, dogmatikus és üldöző vallást megczáfolja s háromezred száz évvel megelőzőleg képviseli és nagyszerű vonásokban ismerteti azt, a mit napjainkban szabadelvű protes-

tantizmusnak nevezünk.“ Ez az állítás teljesen helyes. Van még egy más munkája, melynek czime: tanácsok az elkésredett Franciaországnak. Ezt a munkáját annak a vallási háborúnak okából és folyama alatt írta, mely vérbe borította Franciaországot. Az ember bámul, midőn e munkában oly eszméket, tanácsokat és irányelveket talál, melyekről azt gondolja, hogy a 19. százban irattak. A kegyességnek, bölcsességnek és előrelátásnak valóságos kincsei vannak abban lerakva, de a melyek, fájdalom, legalább azonnal nem hoztak kellő gyümölcsöket, mert az író kora nem értette meg. A türelmesség eszméje csak napjainkban kezd behatolni az emberek lelkébe. Castellion igen korán született. Ennek az embernek szánt Buisson ur 23. évi folytonos munkát; felkutatta a genfi, bazeli és más levéltárakat, hogy megtalálja mindazt, a mit Castellionról tudni lehet. Buisson ur tárgyának elsajátításával sikerült egészen a XVI. százban élni. Vaskos könyvében bevégzett képeket találunk Genf, Bazel, Lyon, Strasburg szellemi-, erkölcsi- és anyagi életéből.

Itt is ismertetnem kell, a mit a latintételről mondtam, tudni illik: lehetetlen híven leírnom azt a vitát, mely a nagy munka felett keletkezett: az egyetem legékesebben szóló egyik tanára nyomos ellenvetéseket tett a pályázónak. Bámulta és osztotta Castellion eszméit Calvinnal való küzdelmében, csak azt hozta fel, hogy Calvin csak vasfegyelemmel és rideg hitvallással alapíthatta meg egyházát a római egyházzal szembe. Castellion elvei semmit sem tudtak megalapítani; senkit sem köteleztek, a lelkiismeretet szabadnak akarta, ily módon nem lehet egyházat alapítani. Buisson ur oly melegen, a vallásos öntudat oly erejével felelt az ellenvetésre, hogy a Sorbonne dísztermében minden felőlről tapsolás keletkezett, hol pedig az ily önkéntes tüntetések nem igen szokásosak. Egyik tanárnak, ki Kepler híres mondását idézvén, azt mondta, hogy mivel Isten hatezer esztendeig várakozott, hogy Kepler felfedezze a mindenség törvényeit, Castellion is várakozhatott volna, hogy megértsék; Buisson azt felelte: én is várhatok. „Egyébaránt, folytatá, ezek az eszmék különös módon érthetőkké kezdenek lenni és egyre terjednek. Az unitárius egyházak száma folytonosan gyarapszik, ezeket pedig Castellion elvei vezetik, nem pedig a Calvinéi, valamint azt, melyet mi francia szabadelvű protestantizmusnak nevezünk. A jövő a türelmességé, a lelkiismeret vallási és erkölcsi szabadságáé.“

Ez a nap kitünő volt, melyen a protestantizmus a Sorbonneban ily nyilvánosan, az irodalom, tudomány és művészet válogatottjai előtt nyilvános ünnepet ült. Azt mondtam, hogy a művészet kiválasztottjai előtt is, hiszen maga a szépművészetek állami igazgatója szólalt fel, hogy Buissont üdvözölje. Sok szabadelvű pap volt jelen: az orthodoxok közül is többen, sőt katolikus papok és klerikális újságírók is. Hogy mindnyájan szerették volna a protestans tüntetést és Buisson dicsőítését. bizonyára nem lehet állítani. Sőt magam személyesen az ellenkezőt állíthatom: a klérikálisok közelében voltam, kik könnyű szerrel hibáztató megjegyzéseket tettek a jelelt gondola-

taira. De éppen annak örvendhetnek a vallási türelmesség barátai, ha látják, hogy a türelmetlenek elégedetlenkednek, mert érzik, hogy lábok alatt porlik a föld. Átlátják, hogy az igazság előre balad, nem csak nélkülök, hanem ellenök.

— Taine a francia akadémia tagja a *Revue des deux mondes* ban egy tanulmányt közlött a katholicizmusról. Ez a tanulmány az írónak „*Les origines de la France modern*“ czimű nagy munkája utolsó kötetéből egy részlet. Ez a tündöklő író régóta ismeretes egyfelől arról, hogy lelkiismeretes gondossággal bírálja az általa használt történelmi forrásokat; másfelől nézetei eredetiségéről. Mikor politikai kérdésekről van szó, óvatosan kell fogadni Taine ur következtetéseit; de azt a tárgyat illetőleg, melylyel jelenleg foglalkozik, el kell ismerni, hogy a politikus egészen elhallgatott a historikus előtt; meglehet erőszakot tesz a statistikán s kénye szerént von abból következtetéseket; de ez az egy pont nem csökkenti jelen tanulmányát, melynek tárgya a francia katolikus egyháznak a nagy forradalom után való átváltozása. Meglepő módon, czáfolhatlan igazsággal kimutatja, hogy a francia katolikus egyház ma nem az, a mi a forradalom előtt volt; ennek a változásnak az okát is igazságosan mutatja ki. Szerénte az I. Napoleon concordatuma idézte elé ezt az elváltozást, melyre a császár nem gondolt, s a melyet nem is akart. A concordatum előtt a pápa mindenhatósága csak képzelt volt; az egyházaknak megvoltak saját hagyományaik és mentességeik. Ma az egyház abszolút, egyetemes monarchiává lett. A concordatum által a pápa kényszerítve lett, hogy segítségére legyen Napoleonnak, a ki meg akart szabadulni oly püspököktől, kik némileg terhére voltak a régi monarchiához való ragaszkodásokkal. Ekkor használta a pápa souveren hatalmát, mint a püspökök püspöke, újjá szervezvé minden diocesiszt s elküldvén azokat a püspököket, a kik Napoleonnak nem tetszettek; a pápa felhasználta az alkalmat, hogy mindenhatóságát megalapítsa. Oly ügyesen intézte ügyét nagy csendesen, hogy csalhatatlanságát szentesítette a vaticani conciliummal. Meg volt-e elégedve az egyház a concordatummal? Éppen nem. A concordatum ugyanis nem csak a katolikus egyházzal kötött, hanem a dissidens egyházakkal is, melyek hasonló elbánásban részesültek. Botránynak tekintette az az egyház, mely egyedül magát tartja Istentől rendeltetnek, hogy a hitetlenek törvényeseknek tekintessenek s ugyanazon előnyben részesüljenek. A katolikus egyház nem engedheti meg ezt. Éppen ezért a híres concordatum, melynek a császár gondolata szerint, a teljes egyesülést, az örök békét kellett volna előidézni, ellenkezőleg a két szerződő fél között az összeütkezésnek és küzdelemnek állandó forrásává lett. Ámde az állam nem mondhat le a maga jogairól. Az egyház pedig a maga részéről nem akar lemondani elveiről, melyekről azt állítja, hogy Istentől származnak. E szerint összeférhetlen ellentét van. Ha egy pillantást vetünk a modern világra, teljesen meggyőződünk erről. A tudomány létezése megtagadása nélkül nem mondhat le felfedezéseiről, vizsgálódási rendszeréről. Az egyház nem akarja eldobni régi, dogmatikus fogal-

mait a tudománnyal szemben, mert akkor elveszítené tekintélyét. De Taine úr azt állítja, hogy a tudománynak szüksége van a neutralis laikus államra, az erkölcsöknek pedig Franciaországban szükségök van a katolikus egyházra. Ebben mindenesetre ellenmondás van, mely, ha jól meggondoljuk, nagyon elszomorító.

Jól tudom, hogy a katolikus egyház makacssága mellett is tud hajlékony lenni, mikor szükséges, de nem kell szem elől téveszteni, hogy azok az engedmények, a melyeket látszólag tesz, csak arra valók, hogy azok által a maga mindenhatóságát biztosítsa. E tekintetben a nép Franciaországban nagyon bizalmatlanná lett. Mi történik jelenleg is? A papság egy része, a pápa akaratára, a ki különben nagyon élesen lát és ügyes diplomata, azon politikai intézmények felé hajlik, melyeket Franciaország magának teremtett. Az ember azt gondolná, hogy a szabadelvű közvélemény örvend e jelenségnek. Éppen nem örvend. Ez könnyen megérthető. A katolikus papság, miként fogadhatná el utógondolat nélkül az állam teljes secularizációját? Vajjon a papságnál ezt a fejlődést nem az idézte-e elő, hogy a nép mind inkább elfogadja a jelen kormányformát s ezen elfogadással folytonosan távozik a papságtól, a mely nem akar elkülönítve maradni, ezért azt mutatja, hogy követni akarja a maga nyáját? Ön átlátja, hogy ha ez így van, a fejlődés alapja mennyire gyenge. Nem állítom, hogy ez a fejlődés lehetetlen, és hogy az soha sem történik meg komolyan; az idő sok mindent hoz elő. De jelenleg kétkedem; hogy is ne.

Am lássuk a vitát, mely a katolikusok által nem rég Párisban tartott nemzetközi congressuson folyt, Freppel püspöknek és képviselőnek az elnöklete alatt. Voltak ott tudósok mindenünnen, még pedig ismeretes és tisztelt tudósok. Tudományos munkálkodást műveltek-e? Éppen nem. Maga a congressus csaknem észrevétlenül járt le Párisban. Csak vallási tüntetést akartak csinálni. A congressusban legkiválóbb jelenség volt Freppel püspöknek megnyitó beszéde, melyet programnak lehet tekinteni. Ugyanis helyes világossággal ki van abban mondva a cél, melyért ez a Congressus rendesen össze szokott gyűlni, e cél mindig és mindenütt hirdetni a katolikus egyház uralmát. Szépen előadja ugyan, hogy a tudomány független a maga birodalmában; a vallás is az a magáéban, e szerint némi szövetségnek, nem pedig harcznak kellene lenni. Azonban ez mind csak látszat. Ha azt egészen elemezzük, megtaláljuk ezt a valóságot. Csak az egyház bír azzal a tekintélylyel, hogy mindenik birodalom határát megjelölje; egyedül őt illeti meg a felségi jog a gondolat és cselekvés rendében. És a tapasztalat azt mutatja, hogy a dolog rende éppen ez. Elégséges Didon atya példáját idéznem, kit censura alá vontak, hogy igen nagy függetlenséget tanúsított, és a tudós Duchesne abbéét, ki kénytelen volt félbehagyni archeologiai előadását a katolikus egyetemen, mivel szentségtörő kézzel nyult az egyház legendáihoz. A tudomány hadd létezzék, csak vesse magát alá az egyház ellenőrzésének. A szabadelvűek azért nem biznak nagyon az egyház és a katolikus szellem fejlődésében. Egy

időre alkalmazkodik a körülményekhez, de soha sem mond le. Különben egy telivér katolikus lap a „L'univers“ egy képből eléggé érthetőleg megmagyarázta, hogy Freppel püspök miként érti a tudomány függetlenségét: „A tudomány, mondja, egy ló, még pedig szilaj ló; helyes lenne-e, hogy ez a szilaj ló zabla és porasz nélkül eszeveszett futásnak eredjen, melyben meglehetősen czéljához jutna, de a melyben sokkal nagyobb bizonyossággal mélységbe buknék.“ Nemde? Éppen ezért nem akarják, hogy a tudomány, ez a szilaj ló, mélységbe vezessen, s ezért akarják megfékezni, s jó úton vezetni. Legyen! de az a kérdés, hogy ezzel minő harcra hívják ki a tudományt.

E szerint, a mint ön látja, nem sokat várhatunk a katolicizmusnak Franciaországban való fejlődésétől. Való, hogy a katolikus egyház szervezetében, jellemében egészen megváltozott a forradalom óta, de szelleme a régi maradott. A szabadelvűséghez való vonzódása akár a kormányformát, akár a bölcselmi és tudomány elméleteit illetőleg csak látszólagos és nem ered szívből.

-- Nem emlékszem, említettem-e önnek, hogy a reformált egyházban egy idő óta mozgalom indult meg hivatalos zsinat tartása ügyében, mely zsinatot szabályszerűleg az állam hívja össze. Ezt a mozgalmat az orthodoxok indították meg. Többen közülök látva a nem hivatalos zsinatok kevés sikerét, mivel az ily zsinatoknak nincs hatalmak, hogy határozataikat végrehajtsák, úgy gondolták, hogy talán egyetértésre juthatnak a szabadelvűekkel, hogy egy hivatalos zsinat összehívását közösen kérik az államtól. Egy szabadelvű consistorium a meghívásszerű felszólításra felelt is, megjelelven feltételeit, az az kijelentvén, hogy a zsinat csak szervezési kérdésekkel foglalkozzék, de kötelező dogmákkal ne. Így indult meg a kérdés. Ez óta az orthodoxok sokat vitatkoztak felette. Két pártra szakadtak: egyik párt úgy gondolkodott, hogy egyetértésre lehet jutni a szabadelvűekkel, hogy együttesen kérik a hivatalos zsinatot. Ez a kisebbség, a többség határozottan vonakodik, hogy a szabadelvűekkel együttesen kérik a hivatalos zsinatot; szerintök elégséges a nem hivatalos zsinat is. A szabadelvűek nem foglalkoznak a kérdéssel, hagyják az orthodoxokat, hogy tegyék, a mi nekik tetszik s azt várják hogy azok minő ajánlatokat tesznek. Az orthodox lapok élesen vitatkoznak. Az utóbbi napokban Sabatier tanár ismét okosságával a tekintélyével közbeszólt. Megmutatta az orthodoxoknak, hogy nem hivatalos zsinatokkal semmire sem mennek az állammal szemben s megmutatta nekik, hogy egyet kell érteniök a szabadelvűekkel, hogy hatással léphessenek fel az államnál, mikor az egész egyházat érdeklő fontos kérdések fordulnak elő, különben, ha úgy járnak el, mint most, az állam a maga tetszése szerint dönti el a kérdéseket, a nélkül, hogy azzal törődnek, hogy az egyház belenyugszik, vagy sem. Nem szükséges modanom, hogy nem győzte meg a makacs orthodoxokat, Sabatier ur a „L'eglise libre“ czimű laphoz intézett levelét így végzi be: „Az az eszme, hogy a nemzeti egyházat nem hivatalos zsinattal is lehet kormányozni, következetlen, kivihetlen

gondolat. Az egyik megsemmisíti a másikat, a nem hivatalos zsinat vagy egyenesen a szabadelvű egyházba viszi a mi nemzeti egyházunkat, vagy helyet ad egy hivatalos zsinatnak.“ Bizonyos, hogy e két alternatíva mellett nincs harmadik eset. De az is bizonyos, hogy az orthodoxok nem egyeznek bele oly zsinat tartásába, mely csak szervezkedéssel foglalkozzék; ők mindenkit kötelező hitcikkelyt akarnak megállítani; az is bizonyos, hogy a szabadelvűek nem vetik alá magokat semmi kötelező hitcikkelynek. Másrésről az állam is megfontolja a dolgot, mielőtt a hivatalos zsinatot engedélyezi. Biztosítást fog kérni; okult az 1872. évben szerzett tapasztalaton: megköveteli, hogy a pártok értsenek egyet, hogy mίνő kérdéseket tárgyalnak a zsinaton s hogy nem mennek túl a megszabott határokon. Tekintetbe véve a közszellemet, úgy látszik- hogy még távol vagyunk a hivatalos zsinattól. Másfelől igen tekintélyes orthodoxoktól úgy értesültem, hogy az orthodoxok táborában is megunták már, némely szóvivők önkényének engedelmeskedni, kiknek agitatója veszélyes lehet a reformált egyházra. Ezért le akarják rázni a zsibbasztó jármat; lesz-e erre elég erejük, hogy megtegyék? Rövid időn el kell dőlni a dolognak. Annyi látható, hogy az orthodoxok közt nincs egyetértés a zsinati összes kérdéseket illetőleg.

CHARRUAUD D.

LEGUJABB MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÜNK.

(Első közlemény.)

Bodnár Zsigmond, a budapesti egyetem tudós magántanára, saját költségén egy nagyobb irodalomtörténeti kézikönyv kiadását kezdte meg, mely kiváló érdeklődést keltett vállalatában nemzeti irodalmunk történetét egészen új felfogással, sok figyelemreméltó észrevétellel, de egyszersmind szembeszökő tévedésekkel is tárgyalja. „Irodalmi Értesítő“ czimű rovatunkban már szólottunk e mű fényoldalairól; most behatóbb ismertetés kíséretében egyik-másik kifogásunkat teszszük meg.

E vállalat első füzetében az irodalom és irodalomtörténet fogalmának eléggé szabatos meghatározása után a magyar irodalomtörténet egészen új felosztását kapjuk. Bodnár eltérvén irodalomtörténetünk mai vezérének, Beöthy Zsoltnak, találó és szép felosztásától, nemzeti irodalmunkban hét korszak helyett kilencz korszakot különböztet meg. E kilencz korszak kitűzése és elnevezése részben helyes, részben minden biztosabb alapot nélkülöz.

Igy pl. mindjárt az elsónél nem tudjuk, miért teszi Bodnár a „mondák korának“ befejezését éppen az 1300-ik évre. A második korszaknak, „a középkori vallásos irodalom korának“, már csak neve is esetlen. A harmadik kornak mind czime, mind pedig ideje elég jól van felvéve (A hitűjtés kora 1526—1600.) A negyedik kornál „Pázmány kora“ helyett sokkal találóbb a Beöthy-féle elnevezés: „Katholikus visszahatás kora.“ A ötödik kornál („Kuruczvilág kora 1650—1712“) mindkét határév szerencsétlenül van megválasztva. Valamint az 1637-ben elhalt Pázmány korát nincs okunk egész 1650-ig vinni; éppen úgy a kuruczmozgalmak sem 1650-ben kezdődnek.

Az 1648-iki osnabrücker béke, mely után legott kitűnt, hogy a felemelkedő Ausztria nem akarja megszabadítani Magyarországot a hanyatló török hatalomtól, fontos forduló pont Magyarország történetében. Honfiaink eleinte még biznak az uralkodóház jóakaratu támogatásában, erre mutatnak Zrínyi és Listi költői munkái. A csatlódást csakhamar zajos elégtelenség s ezt később forradalom követi. Zrínyi prózaművei jellemző bevezetését képezik a kuruczvilág irodalmának. 1648 lehetne tehát e korszak kezdő éve; de semmi esetre sem 1650. A záró év is 1711-gyel helyesebb, mint Bodnár ur felvett 1712-ik éve. 1711-ben zárta be ugyanis a szathmári béke a kurucz-mozgalmakat. 1712 mellett csupán csak a Beöthytől való különbözés szólhat, a mi oknak bizony elég gyöngye ok.

A hatodik kort Bodnár „a nemzeti szellem szunnyadása korának“ nevezi (1712—1772), míg Beöthy sokkal rövidebben és találójban „nemzetietlen kornak.“ A hetedik kor véghatárideje Bodnárnál 1815, — hogy miért, Isten a megmondhatója. A rá következő nyolczadik kornak mindkét határa szerencsétlenül van megválasztva. A romantikus szellem kora 1815-től 1843-ig terjed, — állítja szerzőnk. Ámde 1815-ben még senki sem írt romantikus szellemű munkát; 1842-ben pedig már fellépett Petőfi Sándor. Így hát az utolsó kor is, „a nemzeti irodalom kora“, mely a romantikus kor végétől, azaz „1843-tól napjainkig“ tartana, Bodnárnál elég pontatlanul van meghatározva.

Ennyi, s mint már első tekintetre látni, mindenesetre nem alaptalan kifogásokat emelhetünk ama hiu törekvés ellen, mely csak-hogy újszerűt adjon, eltér a jobb és helyesebb régítől. Bodnár a Beöthy felosztását sok tekintetben tökéletesbithette volna, kisebb részekre tagolván a nagyobb korokat; de mivel merőben újat akart alkotni, a jó szándék megtört a kivitel erőtlenségén.

Műve további részében a magyar nyelvet és magyar népet csinos fejezetekben ismerteti az író; bár nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a magyar faj jellemzésénél csak a sík föld népét tekinti, hová pedig alig egy-két száz éve települt a török pusztítás után a magyar faj. Arról, hogy a kún, palócz, székely és az erdélyi igen sokban elütő jellemvonásokat mutat, Bodnár nem bír tudomással. Neki a magyar faj mintaképét a debreczeni, vagy szögedi civis adja, a kik közül köztudomás szerint csodaképen szokott egy-egy író kiválni. Ily gyöngye alapon aztán nem csoda, hogy Bodnár eltéveszti a magyar irodalom általános jellemzését.

Nemzetünk eredetének kérdésénél érdekesen köti össze a Vám-béry- és Hunfalvy-féle elméletet. Szerinte nyelvében ugor, fajilag törökkel vegyült a magyar. A tej-út magyar neve alatt mythosi eredetet gyanít; holott „hadak útja“ országutat jelent s Csaba nevének csak a Jókai fantáziája kötö össze ez érdekes, bár csak külső hasonlatosságon épült elnevezéssel. (Vesd össze: király útja = országút.) Székelyeink legalább semmit sem tudnak e névhez kötött gyönyörű mondáról.

A magyarok ősköltészetét alaposan és igen szépen tárgyalja. Nem hallgathatjuk el azonban azt a tévedését, hogy a magyarok ősanjának nevét a bibliai Enoktól, vagy Anaktól származtatja. Enok férfi- és nem nőnév; a magyar Eneh ellenben máig él a nép ajkán, eme' vagy ,emse' alakjában. (Emtet = szoptat; vesd össze: csecsemő.) Emese álmának megfejtéséért tehát nem szükség a bibliához folyamodnunk.

Tetszik nekünk az, hogy szerző elég bátor elvetni a magyar naiv éposz egykori lételetét. Arany valóban semmitérvő bizonyítékokkal küzd rég eltűnt naiv époszunk mellett. A mi nem volt, az könnyen tűnhetett el s nem kevés nemzeti hiúság kellett irodalmunk e meddő kérdését máig felszínen tartani. Bodnár erős kritikai érzékét mutatja az is, hogy a legrégebb magyar nyomtatványt (1484.) sem fogadja

el szó nélkül hitelesnek. A szomszéd jegenyei parochia soha senki által meg nem vizsgálta kincse már a gyanus helyesírásnál fogva is magán viseli a hamisítás vagy félreértés bélyegét.

Bodnár könyvének egyik legérdekesebb részlete a középkori kolostorélet leírása. A protestans Beöthy költői képet rajzol a világ csábjai elől félrevonult s csak a másvilági vőlegénynek élő szent szűzelekről; Bodnár sokkal realisabban itéli meg mind a mai, mind a középkori szenteket. A Margit-legenda rajongó hősében jellemzőn állítja elének a XIII. száz év szerzetes-életét.

— Egy szerencsétlen király még szerencsétlenebb leányának gyászos története ez, a ki csak sirni és vezekelni, imádkozni és böjtölni tud; rondaságban szolgál és az Isten és mások iránti szeretetből a legkisebb földi örömtől is megfosztja magát. Margit gyermekkorra óta csak sir, éjjel-nappal állva vagy térdepelve „imádságban mulat vala... Vala ez szent szűznek nagy ájtatossága imádságra. Mert áll vala az karba siralmakkal nagy imádságokban. Némikoron imádkozik az szent kereszt oltára előtt az karban. Némikoron az ő titkos imádkozó helyén az karban. Némikoron pedig áll vala az ablaknál, kiről nézik Krisztusnak szent testét nagy ájtatossággal és nagy siralmakkal.“ Nagypénteken elveti magát a földön és úgy sir, hogy az oratoriumból kihallatszik a szentegyházba. A legenda nem győzi emliteni örökös sirását, nagy siralmait. Könnyeitől a veluma, fátyola, annyira megvizesül vala, hogy facsarni lehetett. A sok sirástól végre meghidegül a feje s ezért sok ruhát visel rajta. Térdének kalácsa megdagad és megkeményedik. Tizenolczesztendeig nem fürdik. Lábai a bokán felül nem mosta, pedig „a szükségnek helyét, kit dunának hívunk, gyakorta megtisztítja vala.“ Magát undok sárral, ganéjjal beszennyezi, úgy, hogy társai futnak tőle; de ő csak tovább hordozza ronda esuháját, benne alszik, eszik, jár és szolgál. A sárból szed föl egy-egy rongyot, hogy foltot ejtsen rajta. Hushagyótól husvétig ló- és tehénfarkból készült kámzsát visel, mely megnehezül a rondaságtól, féregtől és más állatkáktól; ezek ellepik a testét, kivált a fejet: Margit mindamellett nem mossa meg nagyszombatig. Ezek a férgek és állatkák azonban mind fejérséges gyöngyöknek látszottak. Vasból csinált, máskor sündisznó bőréből készült övet hord; effélékkel pl. töviskes vesszővel ostorozza és ostoroztatja magát. „Kapczájába“ apró hegyes vasszegeket tesz és varr; megkötötte magát, hogy karja husába megy a kötél. Ágya egy hitvány gyékény, egy hitvány lasnok és egy kis vánkos. Olykor csupán egy gyékény s feje alá egy bőr.

— A legenda mindezt bőven, számtalanszor ismételve mondja el az olvasónak. Alig egy költői vagy egy kedvesen emberi vonás. Még ott is, a hol a házasságra ösztönzést meséli el, azt mondatja a szűzzel: „Annyira bánthatnak engemet az én szüleim az házassággal, hogy elnemszöm én magamnak az én orromat ajakammal öszve.“ Mikor király leányának mondják, sirva panaszkodik Olympiadis asszonynak. „Én édes anyám, nagy tiszteletlenséget mondanak énnekem: azt mondják, hogy én király leánya vagyok.“ Mindenütt tulzás, mindenütt szertelenség; de a tulzából és szertelenségből hiányzik a költői vonás. Csak ott enyhül

egy kissé e kietlen önsanyargatás lidércznyomása, a hol mindez valamelyik soror javára történik; a hol a testvéri, a felebaráti szeretet édes melege járja át, vagy a hol atyja, IV. Béla, és fivére, István, közötti polgárháboru felett bánkodik a szerető leány és a jó testvér szive.

Egész terjedelmében iktattuk ide e kiváló érdekü részletet, melyben sok tanulság rejlik olvasóink számára s melyből megérthetjük Bodnárt, az író, ki katolikus neveltetésénél fogva melegen vonzódik a kath. szerzőkhöz, azokat részletesebben és feltűnő méltánnyal tárgyalja; mindazáltal a protestans íróknak is megadja a magokét, mert a hitújítást a valódi kereszténység és humanismus szerencsés egyesülésének s így miveltségtörténeti fontosságúnak tartja.

Ezekről azonban a jövő füzetben.

KANYARÓ F.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori írótól).

B ö j t.

Rossz beszélgetés esik böjt mellett. *Shakespere.*

A nagy kielégítés unalommal határos. Az étkeket a böjt fűszerezi. Az eledel legjobban izlik annak, a ki ehetnék. *Petrárka.*

Láttunk-e valaha valakit, a ki a kenyeret és vizet megunta volna? ime a természet útja! *Rousseau.*

B ú.

Büszke a bú; görnyed, a kié. *Shakespere.*

A búnak nincs hatalma a felett, a ki megveti s kineveti. *Shakespere.*

A búbánat gonosz vendég, rossz madár,

A kebelbe életet, vért lopni jár. *Petőfi.*

Kevés bú jó szívet, de tulságos bú kevés észet mutat. *Shakespere.*

Fejemet nem töröm,

Jobb annál az öröm,

Kár hiába, bolondjába

Gyötreni szívemet, —

A siralom, aggodalom

Ekép el nem temet

Idején engemet. *Csokonai.*

Könyben uszó szememmel

Csillagomat vizsgálom,

S a teremtőt életemmel

Könyörögve kínálom. *Kisfaludi Sándor.*

B u k á s.

A nagyság a balsorsal lehullván, az emberek előtt is porba hull, és a bukott meg sem érezve még saját esetét, már is kivillan az mások szeméből. *Shakespere.*

A ki elbukott, azt leginkább megtaszigálják azok, a kik ki akarják irtani a világ emlékéből, hogy vele ismeretségben voltak. *Jókai.*

Ki lehet nevetségesb és szánandóbb egy koldussá lett nagy urnál, ki nyomorával hordja születése előítéleteit. *Rousseau*.

Mentől tündöklőbb a padlás, annál könnyebb az elcsuszamodás. *Beranger*.

Az embereket hamarább célhoz vezetí egy-egy bukás, mint valami könnyü siker. Legüdvösebb tapasztalatainkat csalódásainkra s bukásainkra szoktuk építeni. *Smiles*.

B u t a s á g.

Butaság és kevélység azon egy fán teremnek. *Saphir*.

Ma is vannak emberek, kik komolyan sajnálják, hogy a középkor ostoba butaságait miért nem tartották meg szeszben, hogy a senyvedéstől és posványosodástól megvédve lennének. *Saphir*.

B u j a s á g.

A bujaság poharában

A felső hab édes méz,

S ennélfogva ingerelvén,

Hozzákap az emberkéz.

De, hajh! édes csak habja volt,

Már keserü az ital,

És sepreje epe s méreg,

Melytől a szív kint s jajt vall. *Kisfaludi S.*

B u j t o g a t á s.

Zsarnoki kormány kezében a nemzeti büszkeség kérdése a veres zászló, melyet a népek, mint bikának, elébe tart, mikor azt akarja, hogy lehorgasztott fővel menjen az urokba. *Labouleye*
Eduard.

B ü n. B ü n t é n y. B ü n b o c s á n a t.

Bünöd nem egy botlás, de üzlet; a kegyelem csak keritőd lenne; legjobb, ha meghalsz mielőbb. *Shakespeare*.

Éjjel-nappal harcolnunk kell legnagyobb ellenségünk ellen. *Jókai*.

Ha az állam törvénye megbünteti az ismert bűntényeket; hirdessenek akkor egy Istent (a lelkészek), a ki megbünteti az ismeretlen bűntényeket. *Voltaire*.

Nagy gonoszságokat mindig mások előzik meg. A ki egyszer a korlátokat átlépte, végre a legszentebb dolgokat is meg tudja sérteni. Mint az erénynek, a bűnnek is megvan fokozata. Az ártatlan féltékenységet még soha ember nem látta vad kicsapongásba rögtön átmenni. *Racine*.

A bünbocsánat bátorítás a bünre. Azt mondani: Isten nektek azt parancsolja, hogy legyetek igazak! jobb, mint így nyilatkozni: Isten nektek, mint bünösöknek, meg fog bocsátani! *Voltaire*.

Az ember nem született gonosz, csak azzá leszen, mint beteggé is. A világ összes gyermekeiben csak ártatlanságot, kedvességet és félnkséget látunk; ha bünösökké, kegyetlenekké, gonosztevökké születtek volna, valami jelét mutatnák, mint a kis kigyófiak, melyek azonnal marhatnának, s a mint a tigriskölykek marczangolni akarnak. *Voltaire.*

Kegyetlen az, a ki szelid, mikor ölni szentség. A százfejü szörny uj fejeket terem; csak posványával együtt vesztheti Herkules. A gaz lenyesve még bujább lesz; irtani kell gyökerestől a bünt. *Berzsenyi.*

Olyan a bün! nagyobb fiat szül magánál. *Arany János.*

A bün mindig egyéni és soha sem egyetemes. Ha a többség el volna tökéltre, gonoszságokat elkövetni s a törvényeket megszegni, ki lenne akkor hatalmas arra, hogy fékezhesse. Ime a polgárosodás diadala! *I. Napoleon.*

A kik erőtlenségből vétkeznek, vétkezve is jó emberek; a kik szándékosan vétkeznek, nem vétkezve is rossz emberek. *Hobbe z.*

Ha büneidben halsz meg, sem a természet, sem a szerencse hibája, hanem a tiéd. Ki hajtott a bünre? ki tiltotta meg azután azt eltörölnöd? ki akadályoz a megtérésben? szabad a lélek a vég-leheletig. Sohasem rosszabb ébredni, mint csak este; s a mi nagyon hanyagoltatik, bajosabb levetkezni. *Petrárka.*

Csalfa elv, hogy minden büntényt először szeliden kell büntetni. Szigorun kell büntetni, hogy a büntetés fogalma erősebb legyen, mint a büntetést előidézö kedély fogalma. Szokásá vált bün kiirthatlan. Késö büntetés elkésett gyógyszer. *Kleist.*

B ü n t e t é s.

Az Ur saját büneikkel veri meg az embereket. *P. Szathmári Károly.*

A gonosz az emberi törvények elől elvonulhat, de a természet törvénye elől nem. Ettől még a nagy szabadságot élvezö fejedelmek is kénytelenek rettegni. *Helvetius.*

A halálbüntetést annál kevésbé lehet igazolni, mentül biztosíthatóbb a közbiztonság másnemü büntetések és intézmények által. *Feder Henrik.*

A szégyent a büntény hozza, nem pedig annak büntetése. *Cornelle Tamás.*

B ü s z k e s é g.

A büszkeség oly útmutató az életben, mely az embert sokszor vizre viszi, sokszor jégre viszi; de sirba soha sem viszi. *Jókai.*

B ü v é s z e t.

A bűvészet nevezete azon elvet foglalja magában, hogy az emberek Istennel szemben erőszakot tehetnek. *Constant Bénéiam.*

A természet feletti ég fogalma meg van mind a rendes hitvallásban, mint a bűvölésben; s a kettö között az elsőnél meg van en-

gedve az állam érdekéért, — az utolsónál pedig tilos, mert csalárd, káros, és az állam érdekével szemben sértő. Constant B é n i á m.

C.

C s á b i t á s.

Az emberek annyira elcsábíthatók, akár vélemény, akár a nagyság fénye, akár a gonoszok mestersége által, hogy akkor is hibázni vélhetik, mikor a legjobbat akarják tenni. 2-ik F r i d r i k.

A nők körül legbátrabb férfiak a férjek szeme előtt legfélénkebbek; és viszont a házuknál leggyöngédebb férfiak elleneikkel szemben legrettentőbbek. S a n d G y ö r g y.

Az embert nem az esze csábítja el, hanem a szive; nem a világosság akadályozza a látásban, hanem a sötétség; ítél előleges bírálat nélkül. M a l e b r a n c h e.

C s a l á d.

Gyermekszobából kerülnek ki a nemzetek; a honnan azok, kik a gyermekek járszalagját tartják kezökben, aligha nagyobb hatalommal nem rendelkeznek, mint azok, kik az államigazgatás gyepelőjét tartják. S m i l e s.

A családélet édességétől áthatott ember szeretete kiterjed a családra s ennek szűk korlátain át a világra. S m i l e s.

Az após szereti a vejét és menyét; az anyós szereti a vejét, de a menyét nem. L a B r u y è r e.

C s a l á s. C s a l á r d s á g. C s a l f a s á g.

A csodadolgok szeretete s rendkívüliségek hallása a közértelemet mindig elfordította; s így az ember csalárdsághoz folyamodott ott, hol erővel nem rendelkezhetett. V o l t a i r e.

A csalfaság magát szemfényvesztőleg nagy szavakba és szónoki ékesség nyelvébe burkolja. S c h i l l e r.

Az emberek mindig hajlammal viseltettek a csalfasághoz; nem tudom, minő csodálatos magatartás által, az igazság őket mindig kevésbé érdekelte: kapzsiság, előítéletek, önszeretet, felüleges szellem — hitem szerint — mindig oly ellenségek lesznek, melyek a tudományok előhaladásának ellenszegülnek. 2-ik F r i d r i k.

A csalárdságot a hiszékenység táplálja, együtt a vak hittel; hatalmába veszi a lélek rettegeseit, és uraltatja valóságos önkényét, de a melyet gyakran elrejt. Uralma alatt virágoznak a papi bitorlás és a jogi osztály aristocrátiája. B e n t h a m.

A sziv igen titkos helyre vagyon zárva,
Az ábrázat sokra fordítható lárva;
Sőt még a beszéd is egy oly csalható jel,
Hogy minden szándékot palástolhatsz ezzel,

Sőt a mosolygó száj s a vigyorgó szemek
Egy ártalmas lelket fedező tetemek. Csokonai.

Annyira félnek az emberek a megcsalattatástól hogy jóltevő-
jüket is gonoszoknak képzelik. Helvetius.

Van-e ember, a ki meg ne csaljon? a vadászok és madarászok
nem élnek több csalfa mesterséggel, mint az álnok emberek az egy-
ügyüekkel szemben. Azt nevezik okosabbnak, a ki jobban tud csalni.
Ha nem akarsz megcsaltni, vagy halj meg, vagy kerüld el az em-
kereket társaságát. Petrárka.

Az emberek kölcsönösen egymást megcsalni képesek levén, nem
veszik szívökre, a mit mással tesznek, ellenben, a mit velek más
teszen, nem szenvedhetik. Petrárka.

A világ tele van csalfasággal: a kik szeretnek, elámitnak ked-
veskedéssel; az alsóbbak hizegeleknek félelemmel, vagy szeretettel;
a nagyobbak megvetnek, elhanyagolnak, eltekintnek. Önmagunk is
készek vagyunk magunknak hizelegni; megcsaljuk magunkat Istenünk
szemei előtt. Malebranche.

Csalatkozás.

Gyakran megtéveszt a külszin, s nem jó, a szemnek mindig
hitelt adni. Moliére.

Mentől több és kevesebb szenvedélyei vannak az embernek,
annál gyakoribb és fájdalmasabb csalódásoknak van kitéve; mentől
nagyobbat kíván, annál ritkább a teljesülés, és egy szerencsés ered-
mény valószínűtlensége nekeddik a kívánság kicsapongásával. Garve.

A boldog, míg nem ért, édes csalódásokkal ringattatik; több
kár, mint nyereség, felhőtlenül látni a valót. Kisfaludi Károly.

Csalhatatlanság.

Az egyes korszakok épp oly kevésbé csalhatatlanok, mint az
egyének; minden kornak volt számtalan oly nézete, melyet a későbbi
kor hibásnak vagy éppen képtelennek ismer fel; s kétségkívül számtalan
oly véleményt, mely most általános érvénnyel bír, a jövő kor
nem fog magáénak vallani; valamint jelenkorunk sem fogadott el
sok olyat, mely egykor általános volt. Mill Stuart János.

Gyűjtötte: KISS MIHÁLY.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Dr. Szilávik Mátyás eperjesi theol. tanár „Zur neuesten protestantischen Literatur in Ungarn“ czim alatt érdekes ismertetést irt a német közönség számára. Az ismertetés a Luthárdt által szerkesztett „Theologisches Literaturblattban 33. 34. sz. (Lipcse), jelent meg, miből az látszik, hogy dr. Luthárdt előtt Szilávik még sem vesztett kegyet liberalismusaért, mint azt egy hazai orth. protestans író vélte. Sőt dr. Szilávik e cikkében is jelét adta liberalismusának, midőn nemcsak orthodox egyházi írókról, hanem a liberalisokról s azok közt az unitáriusokról is megemlékezett. Az ismertetés dicséretére válik a fáradszhatlan írónak.

Az angol nyelv elterjedése mint a nemzetközi érintkezés és cultura eszköze. (The spread of the English Language as a means of international intercourse and culture) czimen Kovács barátunk az amerikai „Unitarian Review“ oct. számában terjedelmes cikket közölt.

Az Athenaeum kézi lexikona. Az összes ismeretek encyclopédiája különös tekintettel Magyarországra. Szakférfiak közreműködésével szerkeszti dr. Acsády Ignác, a magy. tud. akademia lev. tagja. Első füzet. Budapest, 1891. Az Athenaeum r. társulat kiadása. Az új vállalat első füzete külső megjelenése fényével s tartalma gazdagságával egyaránt fölkelte a figyelmet. Nyomdai kiállítása választékos, nagy költséggel és műgonddal készült gyönyörű műlapjaival pedig a legszebb hasonló külföldi munkákkal kiállja az összehasonlítást. Az első füzetnek három ilyen műmelléklete van. Egy remek szines műlapon izléses csoportosításban látjuk a magyar állam nagy, közép és kis czimerét, a nemzeti zászlót, a magyar honvédség és közös hadsereg ezredzászlait, a Szent István-rend nagykeresztjét, a Ferencz József-rend középkeresztjét s a koronás arany érdemkeresztet. Egy kettős lapra terjedő műlapon Észak-Amerika legújabb térképét vesszük s egy harmadik műmelléklet az emberfajokat tünteti föl. Mindegyik kitünő gonddal készült, a mint az egész füzet kiállítása diszére válik hazai nyomdászatunknak. A nagy nyolczadrétű alak igen jól van megválasztva, a papir fuom, a betük nem oly kicsinyek, hogy a szemet rontanák s az olvasást fárasztóvá tennék, mi a legtöbb ilyen német munkának hátrányos sajátsága. Hanem azt éppen nem mondhatjuk dicséretnek, mint egyik napi lap tette, hogy Agh István unitárius püspököt és írók kihagyta. Különben a vállalatot ajánljuk. Egy-egy füzet ára 30 kr.

KÜLÖNFÉLÉK.

Államsegély növelése egyházi czélokra. A vallás és közokt. ministerek költségvetéseiben az egyházak Eötvös ministersége óta mindig ugyanazokkal az összegekkel szerepeltek, melyek először részükre megállítottak volt. A jelenlegi ministernek 1892-re szóló költségel-irányzata azonban az egyházakat illetőleg változást mutat, a mennyiben a helv. hitvallásuak részére az eddigi 65,000 frt helyett 73,000 forint, az ág. hitvallásuak részére pedig 36,000 helyett 40,000 forint van felvéve. Sőt van e költségvetésben egy egészen új tétel is; ugyanis a minister az erd. róm. kath. status egyházainak segélyezésére most először 12,000 frtot irányoz elé. Emez egyházak segélyeinek ily mértékű növelése is kétségtelenül örvendetes dolog nemcsak az illető egyházak, hanem mindazok előtt, a kik azoknak helyzetét ismerik és szolgálataikat méltányolni tudják. Örömmel jelezzük e segélyemelést mi is, mert tudjuk, hogy ez egyházakban sok gyülekezet küzdődik a szegénységgel és nyomorrral. Hogyan ne örvendénénk azon, ha szűkölködő testvéreinknek segélyt nyujtanak, az ő szükségjeiken némileg enyhítenek. Örömmel jelezzük másfelől azért is, mert ebben egy előrelépést látunk a liberalismus útján. Nyugati államokban, hol csak az állam az egyházzal összeköttetésben maradt, már évekkal ezelőtt liberalis elvek alapján oldattattak meg az egyházak javadalmazásának kérdései. Mily távol vagyunk mi még attól, minő nagy aránytalanságok a kath. és protestans egyházak állami javadalmazásai között!

Annál inkább kell üdvözlönnünk e lépést, mely hosszú évek után, most a teljesebb megoldásra törekvés jeleként tétetett.

Egyet azonban nem hallgathatunk el, és ez az: hogy az unitárius egyház segélyében (5,000 forint) semmi emelés nem történt. Miért? Avagy nincsenek-e ez egyházban oly gyülekezetek, hol a szükség még nagyobb, égetőbb mint bármely más egyházéiban? Avagy püspökének vannak-e oly javadalmi, melyekből szegény egyházközségeknek segélyt adhatna? Lám a katolikus püspök az államtól nyert nagy vagyonnal rendelkezik, több papját egyenesen az állam fizeti s mind e mellett 12,000 frt irányoztatik elé egyházainak segélyezésére. Ám legyen, lehet, hogy szükségük van. De mennyivel inkább egy olyan egyház gyüleke-

zeteinek, a melytől, mindamellet, hogy a törvény által elismert egyház volt, minden állami javak elvették, a mely dézma-, s mindenféle váltáságból kiközösített, s mely az államot mindezek mellett is minden időben a leghivebben szolgálta!

Az ultramontán katholicismus és jesuitismus alig bíraltatott érdemlegesebben, mint éppen egy katolikus püspök részéről. Samassa egri érsek ama jeles beszédében, melyet a mult hóban husz évi püspökségének megünneplése alkalmából az összegyűlt papok előtt tartott, ezeket mondotta:

„Oda irányult minden igyekezetem, hogy a vallás ne szűnjék meg soha érzemény és pedig a legszentebb, szellemi és ethikai létünket átható, vezérlő érzemény lenni; — ne váljék az puszta formává és csaknem mechanikai szokássá, mely valamennyi hibával egyezkedik s olykor-olykor valamennyi büntettel is; mely rendszerint forrása azon lelketlen, szívtelen rosszakaratnak, mely összes erkölcsiségét bírálatainak szigorúságába helyezi.

Ezen minden benső tartalom nélkül vallási formalizmus, mint a hipokrizis egyik legveszélyesb és kárhuzatosb neme ellen, mely miután sikerült annyi hiszékeny, óvatlan lelket megtévesztenie, már magát az Istent is elámíthatni hiszi, hivatam fel ismételten önök tevékenységét és buzgóságát. Mert oly vallás, mely Krisztus urunk eme szavaival: Deum in spiritu et veritate oportet adorare, — Istent lélekben és igazságban kell imádni — összhangban sincs, csak olykép exekrátióra méltó, mint ama kis imádságmalmok, melyeket bizonyos mongol népek furfangja feltalált. Ezek ugyanis, miután kultuszuk gyakori imádkozásra kötelezé őket, elhitették magukkal, hogy az istenek azért szeretik az imádságokat, mert az ajkak mozgalmá által megcsapkodott levegő szünet nélkül bizonyosságot teszen, hogy az emberek velük foglalkoznak. Ennek következtében e népségek kis imádságmalmokat találtak fel, melyek szerkezetüknél fogva csapkodván a levegőt, a kívánt mozgalmat örökké fentartják és azalatt míg malmaik forognak, mindenikök, meg levén győződve, hogy az istenek ki vannak elégítve, aggodalom nélkül engedi át magát ügyeinek vagy örömeinek.

Ezen valláserkölcsi abberatióának legfőbb veszélye pedig abban rejlik, hogy az egyéni megjavulás utját a vele rendesen karöltve járó gőg azon neme állja el, melyre az evangelium ama farizéus személyében rámutat, ki a bűnbánólag mellét verő publikánust megvetve, saját tetteivel fenhéjazólag kérkedik; de az evangelium mindnyájunk okulására hozzászeli: descendit hic (publicanus) iustificatus in domum suam ab illo, ez (a publikánus) megigazulva méne házához, inkább, mint amaz.“

Az unitáriusok tagadólagossága. Az unitáriusokról ellenfeleik nem egyszer szokták mondani, hogy tagadólagosak, sőt, mert a Krisztus istenségét nem fogadták el, elnevezték istentagadóknak is. Némelyek előtt az unitarizmus ma sem jelent egyebet, merő tagadásnál, mert csak arra tekintenek, mit nem hisznek az unitáriusok, de figyelmen kívül hagyják, mi állítólagos az ő vallásukban. Erre nézve érdekesen nyilatkozik Savage amerikai író, ki a következőket írja: „Igen, mi tagadunk, de a mi tagadásaink csak azt jelentik, hogy lassanként feladjuk a multról maradt gyermekes dolgokat, a szűkkörű nézeteket és fogalmakat s Isten igazságának szabadabb légkörébe jövünk. S a mi állításaink? Mi állítjuk, hogy a világegyetem egy egészet alkot és hogy azt szabad vizsgálni és tanulmányozni. Állítjuk, hogy az emberi lélek ép és egészséges. Állítjuk, hogy az emberek természetesen szeretik az igazságot és hogy azt éppen úgy kívánják, mint a hogy kívánja a tüdő a levegőt, a szem a világosságot. Nem mi vagyunk hűtlenek, hanem azok, kik a szűkebbkörű nézet mellett állanak és ez állásukban tagadják a szélesebbkörű, magasabb nézeteket.

Mi tagadjuk ez ember elestét, mert nem hisszük, mert tudjuk, hogy az ember sohasem esett el. De állítjuk ezzel szemben, hogy az ember kezdettől fogva felfelé halad. Tagadjuk, hogy Isten csak egy nemzetnek jelentette volna ki magát, hogy ő részrehajló lenne. De állítjuk, hogy ő világosságát, szeretetét és igazságát minden népnek adta, a mennyiben azt befogadni tudták. És így van ez Jézuzt illetőleg is. Tagadjuk a háromságtant, mert azt tartjuk, hogy a rendszer, a melynek az része, a metaphysikának egy darabja, melyet semmi bizonyíték nem támogat, s mert azt tartjuk, hogy az elmélet, melyhez az tartozik, sértés Istennek igazságosságán az emberekkel való bánásmódjára nézve. De állítjuk, nem csak a Názárethi istenfuságát, hanem minden emberekét, még a legszegényebbekét és a legalsóbbakét is, állítjuk az egyetemes isten fuságot. És tagadjuk a pokol rettenetes dogmáját, hogy megóvjuk magunkat a hitetlenségtől. S tesszük ezt azért, mert a mi hitünk Istenben oly igaz, hogy mi az ő tökéletes jóságában, igazságosságában és szeretetében teljesen hiszünk.⁴

Az unitarizmus eléhaladása Amerikában. Reynolds Grindall, az amerikai unitárius társulat titkárának Kovács barátunkhoz intézett leveléből közöljük az alábbiakat: „A Channing alapot a nemzeti conferentia Tanácsa a mi gondozásunkra bizta volt, s én egy hivatalos iratban kértem a nevezett Tanácsot, hogy hatalmazzon fel, hogy elküldhessem, de még hivatalos értesítést nem kaptam. Én újból megsürgettem az engedélyt s reméllem, hogy azonnal kapok feleletet és aztán kérését teljesítem.

Levelét csak a saratogai conferentiáról való visszatérésemkor vettem. Conferentiánk nagyszerűen sikerült. Mindnyájan tele voltunk jóakarattal és lelkesedéssel.

Egyetlen veszekedő hang se volt hallható. Az ön ittléte óta a mi ügyünk nagy haladást tett. Öt év alatt százon felül szaporodott eklézsiáink száma. E gyarapodás éppen akkora mint a milyen az első negyven év alatt történt, a mikor mint testület keletkeztünk az Egyesült-Államokban. Nem látok semmi okot arra, hogy miért ne haladhatnánk így tovább, növelve egyházunk számát minden évben 25—30 uj eklézsiával. És én abban a meggyőződésben vagyok, hogy 1900-ban kétszer annyi lesz eklézsiáink száma, mint volt ezelőtt huszonöt évvel. E tekintetben minden előny a mi részünkön van. A régi hit ereje enyészőfélben van; míg ellenben a szabadság és józan ész hite mindennap erősebb kezd lenni és nagyobb tért elfoglalni. Nem csak az valószínű, hogy tiz év múlva hat vagy hétszáz eklézsiánk lesz, de az is valószínű, hogy a régi egyházak ereibe a szabadság és józan gondolkodás vérét fogjuk átönteni.

Adja át mély tiszteletemet Ferencz József püspök urnak és szívélyes üdvözetemet a magyarhoni rokonhitű egyházaknak. Önnek pedig kiváló tisztelettel vagyok

Boston, 1891. sept. 26.

Őszinte hiva
REYNOLDS GRINDALL.

Pap Mózes tanár meggyöngült egészsége miatt az E. Főtanács-hoz beadta lemondását és nyugalomba lépett. Ez alkalomból részünkről a legmélyebb sajnálatunknak adunk kifejezést, hogy őt, mint tanári karunknak egyik legbecsesebb lánczszemét, ezután nélkülöznünk kell. Harmincznégy esztendeig folytatta tanári működését. Ez idő alatt először mint tanárunkat, később mint collegánkat csak szeretni és tisztelni tanultuk. Ő egy hivatott tanárnak valódi mintaképe volt. Tanári kötelességeit bámulatos pontossággal s lelkiismeretes buzgósággal teljesítette, valamint a főjegyzőséget is, melyet 17 évig viselt. Áldott jó természet, puritán jellem voltak főékeségei. Hiuság, nagyravágyás és irigység távol állottak nemes lelkületétől. A miveltség nála a legnagyobb szerénységgel egyesült. E kiváló tulajdonoknál fogva csak áldásos lehetett az ő működése főiskolánknál. Midőn szívünkben kívánjuk, hogy a megérdemelt nyugalom idejét jó egészségben és sokáig élvezze, egyszersmind melegen ajánljuk egyik tanítványának az alábbi felhívását az érdekeltek figyelmébe.

Nagy Gyula rajztanárnak a tordai polgári iskolától főiskolánk-

hoz történt kinevezését örömmel jelezzük; mert a jeles képzettségű ifju tanárban egy lelkes és buzgó szakembert nyertünk.

Révész Bálint a tiszántuli ref. egyházkerület püspöke oct. 8-án 76 éves korában elhunyt. Nevét egyéb munkái mellett buzgó keresztény szivből, hívő lélekből áradott imái halhatlanitják.

Az amerikai irodalmat nagy veszteség érte, mert annak egyik legkiválóbb képviselője, Lowell Russell Jakab, ki 1819. febr. 22-én született, Bostonban, meghalt ugyanott, 1891. aug. havában. A Lowell család egyike a legnevezetesebb családoknak Új-Angliában. Az ősök 1639-ben ment Amerikába, s a Massachusetts államban, Newbury-ben telepedett le. A családból több jeles lelkész volt. A költő házában, Cambridge-ben, a festett falon következő motto áll: „In necessariis unitas; in non necessariis libertas: in omnibus Caritas“. Lovell János, a nagyapja, mint törvényhczó és jeles bíró tünt ki. Az ő szerzeménye az a törvényczikk, a mely a Massachusetts-i államban, 1820-ban a rabszolga-kereskedést megszüntette, s a melyre a költő büszkébb volt, mintha nemesi levelet kapott volna. Egy másik tagja a családnak a pamut-gyár megalapítója volt, Lowell városában, a kinek ez élénk kereskedő város a nevét is viseli. Egy másik tagja pedig a „Lowell intézetet“ alapította Bostonban, a hol, ingyen, népszerű felolvasásokat tartanak kiváló tudósok a közönség számára. Szóval a Lowell-család sok jeles férfit és jóltevőt adott hazájának.

A költő apja, dr. Lowell Károly unitárius lelkész volt, tovább egy félszázévnél Bostonban, a hol nagy tiszteletben és közkedveltségben részesült. Őt gyermeke közül a költő volt a legifjabb. Legidősebb testvére Putnam asszony szintén kitünő politikai és historiai író volt. Ő védelmezte Kossuthot, mikor egy cambridgei tanár, ki meg volt vesztegetve, megtámadta. Lowell Károly a gyermekeit puritan egyszerűségben nevelte fel. A költőnek az olvasás iránt ösztönt az apja 4000 kötetből álló könyvtára adta. E könyvtárban angol és francia klasszikus művek voltak, melyeket később német, olasz és spanyol művekkel gyarapított.

A költő tanulmányait a Harvard egyetemen fejezte be. Már itt mutatkozott benne a költői hajlam, s kezdett verseket irogatni. Lowell szerencsés időben kezdette meg írói pályáját. A szigoru puritán theologia meg volt törve. A gondolat felszabadult. Ez termékeny időszak volt az irodalomban. Ekkor kezdettek megjelenni Bryant, Longfellow, Holmes és Whittier költeményei, Channing és Emerson essay-i, Bancroft és Prescott történelmi munkái.

Longfellow 1885-ben lemondván tanári állásáról, helyét a Harvard

egyetemen Lowell foglalta el, mint a modern nyelvek s irodalom tanára. Kiváló érdemeit azzal jutalmazták, hogy követnek nevezték ki, először Spanyolországba, azután Angliába, Londonba. Költői s prózai munkái összegyűjtve 10 kötetben jelentek meg. 1853-ban vesztette el első nejét, kitől három gyermeke maradt, második neje, kitől nem volt gyermeke, 1885-ben halt meg. Lowell igazi amerikai író volt; puritán jellemű, finom műveltségű s megnyerő modoru ember. Story Vilmos a halálára irt költeményében így szól: „Veszteségedet nem csak én, gyermekkori, ifjúkori, férfi és aggkori barátod, hanem az angol nyelvet beszélő két nemzet gyászolja.“

Gyászshitek: Kriza Gyula m. kir. pénzügyi titkár, a néhai felejthetlen emlékü s nagynevű püspöknek: Kriza Jánosnak s özvegyen maradt jó nejének: Füzi Borbáranak elsőszülött fiok s utolsó gyermekük f. évi sept. hó 20-án, életének 43-ik, boldog házasságának 14-ik évében hosszas szenvedés után meghalt.

Kriza Gyula 1842-ben Kolozsvárt született. Tanulmányait az itteni kolozsvári unitárius főiskolában kezdte s végezte szép sikerrel s a jogi pálya végeztével fogalmazói gyakornokságra a volt főkormány-székhez vétetett fel. Ennek felozlatása után ő is Budapestre ment a a ministeriumhoz, honnan több évi hivataloskodás után, mint pénzügyi fogalmazó Kolozsvárra, majd mint pénzügyi titkár előbb Deésre, azután Kaposvárra, Segesvárra, végül Kolozsvárra került.

Készültsége, munkaszeretete s buzgósága, melyek hivatali pályáján vezették s melyeket a társadalmi élet s egyháza ügyeinél is odaadólag hasznosított, gyorsan vitték előre s szerezték meg számára főbbjei szeretetét s mind azok tiszteletét s bizalmát, kik őt ismerni tanulták, míg nem a gyászos végzet haladásának utját állá, s a nemes férfit pályájáról elszólitá.

Szép műveltségű és szép lelkületű ember volt. s főleg a magyar, angol, francia és német irodalomban való jártasságával atyjának méltó fia. Halálát sokan fájlalják, de mindenekfölött édes anyja, ki a többi gyermekei után őt is, az utolsót elvesztette; s neje Arringer Gizella és két gyermeke, kik a jó férjet és atyát siratják.

— Gyula y László, Kolozsvár város pénztárnokát és egy háztanácsost fájó veszteség érte, anyósa özv. Kovács Jánosné, szül. Gyergyai Klára életének 83-ik évében, Nagy-Szebenben történt elhunytában.

ARANYKÖNYV.

A SZÉKELYKERESZTURI GYMNASIUM

6-ik tanári székére tett adakozások.

VIII-ik Közlemény.

I. Tőkét.

a) készpénzben:

Bedő Dániel Kolozsvár	=	20	frt	—	kr.
Vécsei Sámuel "	=	35	"	—	"
Farkas Vilmos "	=	15	"	—	"
Kanyaró Ferencz (2-or)	=	10	"	—	"
Lengyel Janka Sz.-Keresztur	=	10	"	—	"
Lengyel Sarolta "	=	10	"	—	"
Benczédy Mózes H.-Karácsonfalva	=	1	"	25	"
Béla Pál "	=	—	"	50	"
Bálint András "	=	—	"	50	"
Kovács Mihály "	=	—	"	25	"
Jánó Mihály "	=	—	"	25	"
Salati András "	=	—	"	25	"
Felszegi András "	=	—	"	25	"

b) Évenként:

Balogh József Kolozsvár	à	5	frt	=	50	frt.
Márai Lajos "	"	10	"	=	100	"
Jánosfalvi ekkla	"	1	"	=	5	"
Darkó Sándor esperes	"	2	"	=	10	"
Kis György tanító	"	2	"	=	10	"
Derzsi ekkla	"	10	"	=	50	"
Sándor Gergely lelkész	"	5	"	=	20	"
Kis Jakab tanító	"	2	"	=	10	"
Szatmári Miklós tanító	"	2	"	=	10	"
Fekete Ferencz N.-Várad	"	2	"	=	10	"
Nagy Sándor lelkész	"	1	"	=	5	"
Barabás Dóues H.-Karácsonfalva	"	2	"	=	20	"

Kolozsvárt, 1891 okt. 26.

BENCZÉDI GERGELY,
közpénztárnoc .

FFLHIVÁS.

Igen tisztelt szerkesztőség!

Sziveskedjék, becses folyóiratunkban helyet adni, az alábbi soroknak, melyek valódi tiszteletnek kifejezést adni hivatvák.

Ugyanis, e jelen évvel tanári székétől, a kolozsvári unitárius főiskola egyik szeretett tanára, Nt. Pap Mózes ur, bucsut vett. Pályáját 1857-ben kezdte. Alatt írt akkor VII. osztályos tanuló voltam. Az első fellépése oly hatással volt rám, hogy e percztől kezdve, a szilárd akarat, a kötelesség mély érzése és tántoríthatatlan igazságszeretete mintaképét láttam benne. Mint ilyent egész lelkemből szerettem és tiszteltem. E szeretet és tisztelet ma is oly melegen él szívemben, mint midőn tanárom volt, melynek kifejezést adni, a tanári széktől való visszavonulása alkalmával legszentebb kötelességemnek érzem.

Együttal pedig bátor vagyok tisztelettel felhívni Nt. Pap Mózes urnak, az általam jól ismert tiszteletnek érzetét szívökben hordozó, 1857-től fogva volt tanítványait, hogy ezen érzett tiszteletnek siessenek kifejezést adni ők is. És midőn ki-ki e szeretet és tiszteletnek kifejezést ad, csatoljon melléje csupán egy forintot, oly czélból, hogy ezen így begyűlt forintokból szüléssék egy alap, melynek czíme ez lenne: „**Pap Mózes erénydíj alapítvány.**“ Kamataiból 10% örökre tőkésíttessék, a többi része pedig, lehetőleg 50 forint összegekben, adassék év végével, a kifogástalanul legerényesebb unitárius tanuló ifjaknak, a kereszturi, tordai és kolozsvári unitárius iskolákban. Több versenyző létében sorsvonás döntson és csak a felsőbb osztálybeliek pályázhassanak V—VIII-ig. En e czélból csekélységemet tekintve tisztelettel ide zárok 5 az az öt forintot. Legyen ez az alap kezdő pontja.

A szerkesztőséget pedig kérem, hogy ezen 5 frtot sziveskedjék átadni az unitárius status pénztárnokának. Együttal arra is kérem, hogy az ezután még jelentkezhető forintokat is legyen szives meggyűjtve, átadni (Készséggel Szerk.).

H.-Szt.-Pál, 1891. sept. 1.

EGYED FERECZ,
h.-szt.-páli unitárius pap.